

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

СТИХУН НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 371.12:792«20»

**РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛІВ
ЗАГАЛЬНООСВІТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА (20–80-ті рр. ХХ ст.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Рівне – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Рівненському державному гуманітарному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
ВЕРБЕЦЬ Владислав Володимирович,
Рівненський державний гуманітарний університет,
проректор з науково-педагогічної, навчально-
методичної роботи та гуманітарної політики.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ДЕМ'ЯНЧУК Олександр Никанорович,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка,
завідувач кафедри методики викладання
мистецьких дисциплін;

кандидат педагогічних наук, доцент
ЛУЦЮК Анатолій Михайлович,
Волинський інститут післядипломної педагогічної
освіти, Волинська обласна рада,
завідувач кафедри педагогіки і психології.

Захист відбудеться 31 жовтня 2017 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 47.053.01 у Рівненському державному гуманітарному університеті за адресою: 33000, м. Рівне, вул. Степана Бандери, 12.

Із дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Рівненського державного гуманітарного університету (33000, Україна, м. Рівне, вул. Пластова, 31).

Автореферат розіслано 29 вересня 2017 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. А. Гудовсек

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Процес європейської інтеграції, ознаменований глобальними трансформаціями, стрімким економічним та інформаційно-технологічним розвитком, зростанням соціального попиту на фахівців із високою кваліфікаційною компетентністю, посиленням професійної мобільності й конкурентоспроможності педагога, який володіє новітніми технологіями, методами, формами та методиками навчання, універсальними знаннями, необхідними для модернізації освіти у загальноосвітніх навчальних закладах України, дедалі більш відчутно впливає на розвиток освітньої галузі загалом і професійної майстерності вчителя зокрема.

Пошук шляхів підвищення професійної майстерності вчителя на основі вдосконалення його художньо-творчої діяльності в сучасній вітчизняній системі освіти відповідає положенням Закону України «Про освіту» (1991, зі внесеними змінами та доповненнями 1992–2010), Закону України «Про загальну середню освіту» (2014), Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. (2013) тощо.

Для вирішення означеної проблеми видається доцільним повернення до історичного минулого, а саме – ґрунтовне вивчення досвіду використання засобів театрального мистецтва в розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів (20-х – 80-х рр. ХХ ст.), що уможливить його екстраполювання в сучасну освітню систему.

Актуальність проблеми розвитку професійної майстерності вчителя засобами театрального мистецтва – особливо у ХХ ст. – увиразнює значний масив напрацювань, авторами яких є А. Луначарський, А. Макаренко, Я. Мамонтов, М. Розенштейн, В. Сухомлинський, Г. Шаррельман; В. Василенко, Г. Головка, І. Піддубний; О. Бганко, Р. Шакіров і ін.

Окремі аспекти формування педагогічної майстерності майбутніх учителів, зокрема їхню творчість, досліджували О. Дем'янчук, С. Карпенчук, С. Лісова, А. Луцюк, Г. Сагач, І. Ящук і ін.

Актуальним джерелом пізнання тенденцій у шкільній освіті, зокрема в контексті теми дисертації, є наукові розвідки істориків педагогіки Л. Березівської, Н. Гупана, О. Петренко, О. Сухомлинської, В. Федяєвої та ін.

Питання розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх закладів засобами театрального мистецтва радянського періоду частково розкрито в дослідженнях сучасних науковців І. Беґа, А. Єршової, І. Зязюна, Л. Масол, І. Наливайка й ін. Аналізу використання театрального мистецтва у педагогічній теорії і практиці вчителя як історико-педагогічній проблемі присвячено дисертації М. Дерґач, Л. Ільїної, О. Лавріненка й ін.

На основі аналізу сучасної педагогічної теорії та практики використання засобів, форм і методів театрального мистецтва у навчально-виховному процесі школи визначено наявність суперечностей:

- між соціальним попитом на фахівців-педагогів, ознайомих із театральним мистецтвом, і їхньою кваліфікаційною некомпетентністю в такій царині;
- між вимогами модернізації художньо-естетичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах, удосконалення культурно-мистецької, театральної діяльності в

них і скороченням годин на фахову підготовку вчителів, пов'язаних із театральним мистецтвом, а також безініціативністю педагога та його небажанням займатися художньо-творчою діяльністю;

– між необхідністю підвищення професійної майстерності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів, тобто ґрунтовного ознайомлення з теоретико-методичними засадами театральної педагогіки, та їхньою професійною неготовністю до застосування засобів театального мистецтва у педагогічній практиці.

Попри різноаспектне висвітлення проблеми професійної майстерності вчителя, в сучасній історико-педагогічній науці комплексного дослідження розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театального мистецтва впродовж періоду 1920–1980-ті рр. немає. Актуальність і недослідженість проблеми зумовили вибір теми дисертації **«Розвиток професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театального мистецтва (20–80-ті рр. ХХ ст.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до комплексної теми наукового дослідження кафедри загальної і соціальної педагогіки та управління освітою Рівненського державного гуманітарного університету «Формування вчителя як конкурентоспроможного фахівця в умовах модернізації освітньої галузі України» (державний реєстраційний номер № 0107U000863). Тему дисертаційної роботи затверджено Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 8 від 26 березня 2010 р.) і узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 25 травня 2010 р.).

Мета дослідження – виконати цілісний історико-педагогічний аналіз досвіду розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театального мистецтва (20–80-ті рр. ХХ ст.) і окреслити можливості його творчого використання в сучасній системі освіти.

Для досягнення зазначеної мети передбачено виконання таких **завдань**:

1. Схарактеризувати історіографію проблеми, обґрунтувати джерельну базу й актуалізувати категорійно-поняттєвий апарат дослідження.

2. На основі ретроспективного аналізу філософської, психолого-педагогічної, театрознавчої літератури визначити теоретичні засади розвитку професійної майстерності вчителів засобами театального мистецтва.

3. З'ясувати місце та роль театального мистецтва в розвитку професійної майстерності вчителів у 20–80-ті рр. ХХ століття.

4. Виокремити та систематизувати публікації із проблеми розвитку професійної майстерності вчителів засобами театального мистецтва на сторінках педагогічної преси 1920–1980-х рр. ХХ ст.

5. Виявити можливості екстраполяції досвіду розвитку професійної майстерності вчителів засобами театального мистецтва досліджуваного періоду в сучасну систему освіти.

Об'єкт дослідження – професійна майстерність учителів загальноосвітніх навчальних закладів досліджуваного періоду.

Предмет дослідження – засоби театрального мистецтва у розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів в обраних хронологічних межах.

Мета дисертації та специфіка досліджуваного предмета зумовили доцільність комплексного використання **методів**:

- загальнонаукових (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) – для систематизації поглядів вітчизняних і зарубіжних педагогів і психологів на проблему професійної майстерності;

- методу термінологічного аналізу – для актуалізації категорійно-поняттєвого апарату дослідження;

- пошуково-бібліографічного методу (вивчення джерел, архівних документів, матеріалів періодичних видань із проблеми дослідження) – для наукових узагальнень;

- історико-генетичного, історико-компаративістського методів – для дослідження передумов використання засобів театрального мистецтва для розвитку професійної майстерності вчителів у вітчизняній педагогіці (20-х – 80-х рр. ХХ ст.);

- методу системного підходу – для вивчення та аналізу вітчизняних філософських, педагогічних, історичних, психологічних, мистецтвознавчих праць, монографічних видань, нормативних документів і матеріалів педагогічної преси окресленого періоду;

- ретроспективного методу – для виявлення можливостей упровадження форм, методів і засобів театрального мистецтва досліджуваного періоду в сучасну систему освіти.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 20–80-ті рр. ХХ ст.

Нижня межа – 1920 р. – зумовлена прийняттям у 1920 р. Наркомосом УСРР документів: «Схема народної освіти У.С.Р.Р.», «Декларація про соціальне виховання дітей», які започаткували побудову української радянської системи народної освіти, й, відповідно, нові вимоги до професійної майстерності вчителів.

Верхня межа – 80-ті рр. ХХ ст.: прийняття постанови ЦК КПРС і Верховної Ради СРСР «Про основні напрями загальноосвітньої і професійної школи» (1984) та документу «Основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи» (1984); зародження педагогіки співробітництва (1986 – публікація Маніфесту «Педагогіка співробітництва»); активна діяльність педагогів-новаторів (Ш. Амонашвілі, І. Волков, В. Караковський, С. Лисенкова, С. Соловейчик, В. Шаталов, М. Щетинін).

Територіальні межі дослідження відповідають адміністративно- територіальній приналежності України у 1920–1980 рр., а саме – території Української Радянської Соціалістичної Республіки, УРСР (до січня 1937 р. – Української Соціалістичної Радянської Республіки, УСРР).

Джерельна база дослідження розподілена на *п'ять* груп: до *першої групи* включені нормативно-правові джерела (закони, накази, постанови державних структур СРСР, УСРР, УРСР, Міністерства освіти УРСР, рішення партійних з'їздів, конференцій, пленумів ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР, накази, інформаційні повідомлення). *Друга група* – це документи і матеріали, які знаходяться в державних архівах України; *третья група* складається з тогочасних періодичних видань, на сторінках яких було розглянуто досліджувану проблему, зокрема журнали, збірники та

газети радянського періоду: «Педагогическая мысль» (1920), «Просвещение Донбасса» (1922), Вісті ВУЦВК (1923), «Українська школа» (1925), «Учительське слово» (1926), «Шлях навчання і виховання» (1927, 1933), «Товариство «Рідна школа»» (1932), «Час» (1932), «Державно-творча трибуна Буковини (дод. до «Самостійної думки»)» (1932), «Збірник наказів та розпоряджень НКО УРСР» (1938, 1940), «Комуністична освіта» (1939), «Известия» (1946), «Сборник сообщений Чрезвычайной Государственной Коллегии о злодеяниях немецко-фашистских захватчиков» (1946), «Радянська Україна» (1947), «Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР» (1966), «Рідна школа» (1968), «Театр» (1977), «Шлях освіти (Путь просвещения)» (1922–1930), «Комуністична освіта» (1931–1941), «Советская педагогика» (1937–1984), «Радянська школа» (1945–1984), газет «За Коммунистическое Просвещение» (1931–1937), «Учительская газета» (1938–1954), «Литературная газета» (1950–1960), «Радянська освіта» (1960–1984) та ін. Четверту групу становлять праці вітчизняних психологів та педагогів (А. Адлера, Л. Виготського, А. Макаренка, Я. Мамонтова, М. Розенштейн, С. Рубінштейна, В. Сухомлинського, Г. Шаррельмана та інших), у яких розкривається сутність театрального мистецтва, його значення у формуванні творчих, комунікативних, мовленнєвих, когнітивних, артистичних, організаційних здібностей особистості педагога. До п'ятої групи відносяться довідкові видання (енциклопедії, словники), дисертаційні та монографічні дослідження, матеріали науково-практичних конференцій, у яких розглянуто специфіку театрального мистецтва в контексті професійної майстерності вчителів.

Під час дослідження використовувались матеріали фондів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (фонд № 166 Міністерство народної освіти УРСР (Народний комісаріат освіти УСРР). 1917–1984 рр.), Державного архіву Рівненської області (фонд газет радянського періоду), наукової бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету, Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- виконано цілісний історико-педагогічний аналіз особливостей розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театрального мистецтва (20-ті – 80-ті рр. ХХ ст.);

- з'ясовано місце та роль театрального мистецтва в розвитку професійної майстерності вчителів у обраних хронологічних і територіальних межах дослідження;

- проаналізовано засоби театрального мистецтва (театральна гра, імпровізація, інсценізація, мізансцена, живе слово, культура й техніка мови, сценічне мовлення, жести, міміка й пантоміміка, акторська техніка, артистизм), особливості їх використання для розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів досліджуваного періоду;

- окреслено можливості екстраполяції досвіду розвитку професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва в сучасну систему освіти;

уточнено сутність ключових понять дослідження: «професіоналізм», «майстерність», «професійна майстерність», «творчість», «театральне мистецтво», «засоби театрального мистецтва», «педагогічний артистизм», «педагогічний стиль», «гра»;

удосконалено уявлення про важливість публікацій у педагогічній пресі конкретного періоду для здійснення історико-педагогічних досліджень;

подальшого розвитку в дослідженні набули систематизація та характеристика історіографії та джерельної бази дослідження.

До наукового обігу введено маловідомі й невідомі документи щодо розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів в Україні.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що теоретичні положення та висновки дисертації може бути використано для подальших наукових розвідок з історії педагогіки; доповнення та змісту навчальних курсів «Історія педагогіки», «Основи педагогічної майстерності», «Педагогіка» тощо; під час укладання програм спецкурсів і спецсеминарів для вищих навчальних закладів, у ході написання підручників і посібників.

Матеріали дослідження покладено в основу навчально-методичного посібника «Методика творчої роботи над віршованим текстом та літературною композицією», методичних рекомендацій «Методика роботи над віршованим текстом», робочих програм навчальних дисциплін «Сценічна мова» та «Методика викладання сценічної мови» для студентів мистецьких дисциплін вищих навчальних закладів.

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 73 від 06. 04. 2017 р.), Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01-16/444 від 03. 04. 2017 р.), Мукачівського державного університету (довідка № 741 від 14. 04. 2017 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 974/01 від 21. 04. 2017 р.), Рівненської ЗОШ № 22 (довідка № 2 від 20. 01. 2017 р.), комунального закладу «Школа-інтернат II–III ступенів «Рівненський обласний ліцей» (довідка № 94/01-9 від 16. 03. 2017 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційної праці викладено в доповідях на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях:

– *міжнародних*: «Молодь у сучасному світі: філософсько-культурологічні виміри» (Київ, 2009 р.); «Професійний розвиток педагога в системі безперервної післядипломної освіти» (Рівне, 2010 р.); «Розвиток особистості та професіоналізму фахівця в системі неперервної освіти в контексті викликів XXI ст.» (Чернівці, 2011 р.); «Теорія і практика педагогічної науки в сучасному світі: традиції, проблеми, інновації» (Новокузнецьк, 2012 р.);

– *усеукраїнських*: «Поліссязнавство у фольклорно-етнографічних і літературно-мистецьких дослідженнях» (Рівне, 2009 р.); «Історичні аспекти становлення та розвитку національної системи освіти в Україні у контексті педагогічної спадщини Б. Н. Мітюрова» (Рівне, 2010 р.); «Формування мовної компетентності та мовної культури в духовно-моральному розвитку особистості» (Рівне, 2010 р.); «Формування соціальної компетентності вихованців позашкільних навчальних закладів» (Рівне, 2011

р.); «Готовність педагогів до інноваційної діяльності в умовах безперервної післядипломної педагогічної освіти» (Рівне, 2011 р.); «Випереджувальний характер післядипломної педагогічної освіти щодо розвитку суспільства економіки знань» (Рівне, 2012 р.); «Актуальні проблеми сучасної дидактики в контексті вимог інформаційного суспільства» (Рівне, 2013 р.); «Становлення і розвиток особистості людини як суб'єкта власного життя» (до 70- ліття з дня народження С. Пальчевського) (Рівне, 2016 р.).

Результати дисертації обговорювались на науковому, науково-практичному, методологічному семінарах, звітних наукових конференціях, засіданнях кафедр театральної режисури, загальної і соціальної педагогіки та управління освітою Рівненського державного гуманітарного університету (2010–2017 рр.).

Особистий внесок автора в роботах, опублікованих у співавторстві: у статті «Олена Пчілка і проблеми формування національної самосвідомості» (у співавторстві з Л. Стихун) (2009) здобувачем виявлено духовну значимість поетичної спадщини Олени Пчілки у формуванні національної самосвідомості студентської молоді (0,3 авт. арк.); у статті «Використання елементів театрального мистецтва у сучасній педагогічній практиці загальноосвітніх шкіл» (у співавторстві з Л. Стихун) (2014) здобувачем висвітлено проблему використання елементів театрального мистецтва у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи (0,4 авт. арк.); у статті «Мистецтво художнього слова як засіб формування духовності та професійної майстерності майбутнього педагога» (у співавторстві з Л. Стихун) (2014) здобувачем досліджено аспекти духовних цінностей майбутнього педагога та формування на їх основі професійних здібностей засобами художнього слова (0,2 авт. арк.); у статті «Місце та роль театральних педагогічних інноваційних технологій у творчому розвитку професійної майстерності вчителя» (у співавторстві з Л. Стихун) (2016) здобувачем проаналізовано аспекти театрального мистецтва та формування на їх основі творчих здібностей педагога (0,4 авт. арк.).

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 18 публікаціях (із них 14 одноосібні) (1 стаття в електронному фаховому виданні, 1 стаття у фаховому виданні (Index Copernicus), які внесено до міжнародних наукометричних баз), серед яких: 12 статей репрезентують основні наукові результати; 4 мають апробаційний характер; 2 додатково відображають результати дисертації.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, висновків, списку використаних джерел (485 найменувань, із них – 7 іноземними мовами). Дисертація містить 6 таблиць на 7 сторінках. Обсяг додатків – 65 сторінок. Основний текст дисертації викладено на 190 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 310 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, хронологічні і територіальні межі; аргументовано методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження; описано структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі «Розвиток професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театрального мистецтва як історико-педагогічна проблема» схарактеризовано категорійно-поняттєвий апарат дослідження, його історіографію та джерельну базу, проведено ретроспективний аналіз проблеми розвитку професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва.

Для встановлення сутнісної основи дослідження в розділі здійснено аналіз таких понять, як: «професійна майстерність», «мистецтво», «театральне мистецтво», «засоби театрального мистецтва», «творчість» тощо.

Унаслідок аналізу численних вітчизняних досліджень запропоновано визначення названих вище понять, а саме:

– *професійна майстерність* – це сукупність знань, умінь, навичок, здібностей, фахового досвіду та творчого натхнення, які відображають ступінь кваліфікації, рівень знань та навичок особистості у професійній діяльності;

– *професійна майстерність вчителя* – сукупність таких якостей особистості, які відображають ступінь її кваліфікації, рівень знань та навичок у педагогічній діяльності; найвищий рівень педагогічної діяльності, вияв творчої активності особистості вчителя; повна реалізація, самовираження особистості в професійній діяльності;

– *театральне мистецтво* – це специфічний вид мистецтва, що відображає дійсність у всіх її проявах; унікальний за своїм характером педагогічний чинник, який дає змогу викликати у дітей відповідні емоції та образи, пробуджувати творчі здібності як учителя, так і учнів. Театральне мистецтво поєднує в собі можливості багатьох художньо-зображувальних засобів експресії, створює образи, розвиває мовлення, мислення, регулює поведінку тощо. Особливістю театрального мистецтва є відображення життя за допомогою сценічної дії акторів перед глядачами;

– *засоби театрального мистецтва* у професійній майстерності вчителя – це відповідні знаряддя у діяльності вчителів, за допомогою яких вчителі розвивають, удосконалюють й реалізують свою професійну майстерність, як-от: театральна гра, імпровізація, інсценізація, мізансцена, живе слово, культура й техніка мови, сценічне мовлення, жести, міміка й пантоміміка, акторська техніка, артистизм.

Для забезпечення ґрунтовності наукового пошуку в обраному напрямі джерельну базу дослідження розподілено на п'ять основних груп. До *першої групи* належать документи нормативно-правового поля (постанови ЦК ВКП(б)У, Раднаркому РСФСР, Ради Народних Комісарів УРСР, декрети ВУЦВК і РНК УРСР, рішення партійних з'їздів, конференцій, резолюції пленумів ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР, накази, інформаційні повідомлення, закони державних структур Наркомпросу РСФСР, Наркомосу УСРР, Міністерства освіти УРСР).

До *другої групи* – документи й матеріали з державних архівів України, зокрема такі архівні джерела, як: положення про дитячі заклади соціального виховання в Українській Соціалістичній Радянській Республіці, агітлектпункти відділів народної освіти, статuti, стенограми та рішення засідань колегій Міністерства освіти УРСР, навчальний план педагогічних кадрів, матеріали про діяльність театрального відділу при Наркомосі УСРР, протоколи засідань колегії Наркомосу УСРР, Наукпедкому

НКО, Всеросійських з'їздів учителів, плани Українського головного комітету соціального виховання дітей, навчання семилітньої Єдиної Трудової Школи, роботи II Всеукраїнської сесії науково-педагогічного комітету Головоцвуху УРСР, доповідні записки про стан художнього виховання дітей в Українській РСР, документи про стан виховної роботи серед шкільної молоді УРСР тощо, опрацювання яких уможливило об'єктивне оцінювання особливостей класної, позакласної та позашкільної роботи вчителя щодо використання ним засобів театрального мистецтва у навчально-виховному процесі досліджуваного періоду.

До *третьої групи* – педагогічна преса та періодичні видання досліджуваного періоду, на шпальтах яких розгорталася обговорення проблеми розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театрального мистецтва.

Четверту групу становлять роботи вітчизняних психологів і педагогів (А. Адлера, Л. Виготського, А. Макаренка, Я. Мамонтова, М. Розенштейн, С. Рубінштейна, В. Сухомлинського, Г. Шаррельмана й ін.), у яких розкрито сутність театрального мистецтва, його значення для формування творчих, комунікативних, мовленнєвих, когнітивних, артистичних, організаційних здібностей особистості педагога.

П'яту групу – довідкові видання (енциклопедії, словники), дисертації та монографії, матеріали науково-практичних конференцій, у яких розглянуто специфіку театрального мистецтва в контексті професійної майстерності вчителів і їхню фахову та психологічну готовність до реалізації інноваційних підходів у сфері соціокультурної, культуротворчої та мистецько-культурної діяльності.

Історіографічний аналіз проблеми розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театрального мистецтва (1920–1980-ті рр.) виконано відповідно до періодизації розвитку педагогічної думки, запропонованої О. Сухомлинською (2003):

I-й етап – 1920–1933 рр. – етап експериментування та новаторства – прикметний появою праць (А. Пінкевич (1920), Я. Мамонтов, С. Ананьїн, А. Міртов (1922), М. Розенштейн, В. Мурзаєв (1924), П. Блонський, В. Калинович (1925), Ф. Кумко, В. Жуковецька (1932), І. Юцишин (1933) та ін.), у яких обґрунтовано використання «художньо-дидактичного методу», «методу естетизації», дидактичного принципу художності, емоційності в навчально-виховному процесі; проаналізовано проблему художньо-естетичного, музичного виховання за допомогою мистецтв, розвиток творчої особистості вчителя засобами театрального мистецтва;

II-й етап – 1933–1958 рр. – українська педагогіка як складова «російсько-радянської» культури – відзначався збільшенням кількості робіт (С. Чавдаров, Є. Заруді, Р. Басіна, М. Багатов (1936), А. Родін (1937), Н. Севастьянов (1938), Е. Яновська, Б. Найдьонов (1940), Е. Недзельський (1941), Є. Мединський (1943), А. Борисов (1944), В. Потьомкін (1946), Н. Константинов (1947), А. Ососков, М. Малишев (1949), О. Гулевич (1953), М. Шкуропатський (1955), О. Апраксина (1956), В. Шацька (1957), Л. Ковальова (1958) та ін.), присвячених проблемі підвищення професійної майстерності вчителя засобами театрального мистецтва, що мали різноаспектний ідеологічний характер, а також критиці зниження інтересу до самодіяльної (театральної) творчості у шкільній педагогіці;

III-й етап – 1958–1985 рр. – українська педагогічна думка у змаганнях за демократичний розвиток – особливий накопиченням наукових розвідок (І. Добрая, І. Гукович (1960), Г. Паперна (1964), В. Роменець (1965), Б. Мітюров (1966), П. Якобсон (1966), Б. Баєв, О. Раєвський, І. Трофанчук (1968), А. Ковальов (1970), З. Савкова (1975), В. Сухомлинський (1976, 1977), В. Кан-Калик (1976), Є. Квятковський (1979), Г. Шевченко (1981), А. Єршова (1982), Ш. Амонашвілі (1983) та ін.), у яких висвітлено проблему підвищення рівня професійної майстерності вчителів ЗНЗ засобами театрального мистецтва в контексті позакласної та позашкільної художньо-творчої роботи, самоосвіти, а відтак, і художньо-естетичного виховання у навчальному процесі школи.

IV етап – 1985–1991 рр. – становлення сучасного етапу розвитку української педагогічної думки в рамках радянського дискурсу – характерний працями педагогів-новаторів (О. Бондар, В. Струбицький (1987), Л. Рувинський (1987), Л. Кондратенко (1988), Л. Кондрашова (1987, 1988), Л. Белецька (1988), Н. Чепелева (1989) та ін.), які не лише надавали досить великого значення засобам театрального мистецтва, а й включали їх в свою діяльність.

V етап – 1991 р. – до сьогодні – розвиток педагогіки і школи в Українській державі – вирізняється появою праць, у яких здійснено об'єктивне висвітлення окремих аспектів окресленої проблеми (Ю. Львова (1992), М. Лазарєв (1993), Л. Дубова (1994), О. Лавріненко (2009), Т. Мочан (2011), М. Дергач (2012), А. Загородня (2012), Т. Булгакова (2016) та ін.).

На основі ретроспективного аналізу психолого-педагогічної літератури 20-х – 80-х рр. ХХ ст. з'ясовано, що засоби театрального мистецтва у розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів розглядалися: як чинник формування індивідуального стилю спілкування педагога та його естетичної, художньої, мовленнєвої, емоційної, театральної культури; як чинник удосконалення професійної майстерності вчителя, зокрема розвитку його культуротворчого, соціокультурного потенціалу, духовності, мовленнєвої виразності, артистичних умінь і здібностей, формування комунікативної компетентності та логіки фізичних дій. Встановлено, що використання засобів театрального мистецтва було важливе для кожного вчителя, тому що вони сприяли самоорганізації педагогічної діяльності, яка передбачає самомотивацію професійної поведінки, що забезпечує досягнення поставлених завдань; організацію творчого процесу в умовах навчання й виховання, що стимулює прояв пізнавальної активності суб'єктів взаємодії; управління колективною творчістю, а відтак, сприяє актуалізації позитивних емоційних станів кожної особистості.

У другому розділі **«Місце та роль театрального мистецтва в розвитку професійної майстерності вчителів у 20-х – 80-х рр. ХХ століття»** проаналізовано тенденції формування професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва в роботі вітчизняних шкіл 20-х – 39-х рр. ХХ ст.; з'ясовано суспільно-історичну зумовленість театрального мистецтва в розвитку професійної майстерності вчителів у 40-х – 80-х рр. ХХ ст.; схарактеризовано теорію і практику використання засобів театрального мистецтва у розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів досліджуваного періоду.

У ході дослідження виявлено, що для 20–80-тих рр. ХХ ст. характерною була пильна увага влади до театрального мистецтва як ідеологічного, національного, соціокультурного, естетичного, культуротворчого важеля впливу на особистість педагога.

Унаслідок аналізу архівних і нормативно-правових документів (державних постанов, рішень, положень, наказів, інструкцій) щодо розвитку професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва у 20–80-ті рр. ХХ століття констатовано про різнобічне, проте несистематичне використання вчителем засобів театрального мистецтва у педагогічній діяльності. Підґрунтям такого висновку слугує осмислення педагогічних реалій у площині нижче викладеної періодизації.

У 1920–1939 рр. тенденції формування професійної майстерності вчителя засобами театрального мистецтва набули позитивного значення. Ідеться про діяльність драматичних гуртків, пересувних просвітницьких потягів, дитячих клубів, будинків, самодіяльних театральних колективів, студій сценічного мистецтва при Академії соціального виховання, культурно-освітніх товариств, художньої (театральної) самодіяльності, педагогічних курсів із підвищення кваліфікації вчителів засобами театрального мистецтва тощо. Особливе місце відводилося власній художній творчості, тобто участі учителів і учнів у театральній самодіяльності.

У цей період, крім позитивних тенденцій у роботі вітчизняних шкіл щодо використання засобів театрального мистецтва у педагогічній діяльності вчителя, виявлено низку негативних, як-от: уніфікація української системи освіти в загально радянську (1930 р.); поступове згортання всіх явищ духовного життя, зокрема естетичного; посилення ідеологічної спрямованості педагогічної діяльності вчителя шляхом організації художньої самодіяльності, що мала потенціал щодо комуністичного виховання і педагогів, і учнів.

Період 40-х–80-х рр. ХХ століття характеризувався посиленням уваги державних органів влади до театрального мистецтва як чинника ідеологічного впливу на свідомість людини. Залучення вчителем засобів театрального мистецтва у навчально-виховний процес школи безпосередньо залежало від постанов, рішень, завдань, ухвалених владними структурами, що значно затримувало процес розвитку професійної майстерності вчителя засобами театрального мистецтва, зокрема звернення до психології мистецтва та театральної творчості і в навчально-виховному процесі, й у педагогічній діяльності.

Розвиток у післявоєнні роки командно-адміністративної радянської педагогіки, яка послуговувалася театральним мистецтвом як засобом тоталітарної пропаганди, а також формуванням комуністичної свідомості педагога, спричинило поступове заміщення шкіл дитячої театральної самодіяльності Палацами піонерів і різноманітними студіями (1960 р.); а посилення авторитарності влади, її заполітизованості (1970 р.) призвело до знецінення засобів театрального мистецтва як важливих засобів навчально-виховної діяльності шкіл.

Однак на тлі вказаних негативних тенденцій розгорталася діяльність шкільної театральної самодіяльності, зумовлена популяризацією ідей К. Станіславського, а також пошуком шляхів симбіозу педагогічних і спеціальних завдань театрального навчання школярів, зокрема йдеться про шефство професійних діячів театру над

художньо-творчим процесом у загальноосвітніх навчальних закладах України (1940–1980-ті рр.); робота педагогів-новаторів Ш. Амонашвілі, Є. Ільїна, В. Шаталова й ін., які поєднували педагогічну дію з акторською; педагогічний рух за назвою «педагогіка співробітництва» (1986 р.). Педагоги-новатори надавали досить великого значення засобам театрального мистецтва і закликали вчителів до постійної роботи над собою, до удосконалення інтонаційної виразності свого мовлення, акторської майстерності, театралізації для підвищення фахового рівня у педагогічній діяльності.

З'ясовано, що у Павлівській середній школі під керівництвом директора В. Сухомлинського використовувалися такі засоби театрального мистецтва, як: художнє читання; інсценізація та постановка літературних творів під керівництвом учителів; драматичний гурток, театр казки, театр ляльок, кімната казки; постановка мізансцен при читанні п'єс на уроках літератури та ін. На думку вченого, використання засобів театрального мистецтва у школі сприятиме передусім розвитку емоційно-почуттєвої сфери психіки, творчої уваги, уяви та фантазії учнів, удосконаленню навичок спілкування та вираженню своїх емоцій і почуттів як учнями, так і учителями.

На основі аналізу теорії і практики використання засобів театрального мистецтва у розвитку професійної майстерності вчителів у різних загальноосвітніх навчальних закладах в обраних хронологічних межах з'ясовано, що вчителі здійснювали навчально-виховну діяльність, використовуючи засоби театрального мистецтва (театральна гра, імпровізація, інсценізація, мізансцена, живе слово, культура й техніка мови, сценічне мовлення, жести, міміка й пантоміміка, акторська техніка, артистизм), що сприяло ефективній організації не лише навчального та виховного процесу, а й засобом адаптації учнів до умов співіснування з оточуючими, засобом трансформації соціального досвіду пізнання однолітків та дорослих, розвитку та презентації власних творчих можливостей тощо.

У третьому розділі **«Висвітлення проблеми професійної майстерності вчителів ЗНЗ засобами театрального мистецтва у педагогічній пресі (20–80-ті роки ХХ ст.)»** розглянуто стан висвітлення проблеми професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театрального мистецтва на сторінках педагогічних журналів й шпальтах газет досліджуваного періоду та представлено екстраполяцію досвіду розвитку професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва досліджуваного періоду в сучасну систему освіти.

У дослідженні підкреслено значну інформативність публікацій у провідних педагогічних журналах («Шлях освіти (Путь просвещения)», «Комуністична освіта», «Советская педагогика», «Радянська школа») і газетах («За коммунистическое просвещение», «Учительская газета», «Литературная газета», «Радянська освіта») означеного в дисертації періоду.

Так, у названих вище журналах і газетах розкрито сутність і змістове наповнення понять «майстерність», «мистецтво», «педагогічна майстерність», «творчість», «професійна майстерність», запропоновано практичні поради, методичні вказівки та рекомендації стосовно удосконалення професійної майстерності вчителя засобами театрального мистецтва; осмислено особливості позакласної та позашкільної роботи вчителя, висвітлено досвід роботи шкіл, директорів, завучів, педагогів щодо використання методів, форм, засобів і прийомів театрального мистецтва у шкільній

практиці вчителя.

Здійснено системний аналіз тогочасної педагогічної преси, на сторінках якої розкривалися здобутки теоретиків і практиків педагогічної думки, зокрема наголошено на необхідності уваги до дитячої психіки, психофізичних особливостей учнів, їхньої психофізіології, органічного фактора дитячої природи в художньо-творчій, мистецько-культурній, організаційно-виховній роботі вчителя (С. Ананьїн, С. Городисська, В. Мурзаєв, О. Раєвський, М. Розенштейн тощо). Проте заідеологізованість більшості згаданих публікацій унеможлилювала адекватне представлення проблеми формування психофізичної та емоційно-творчої природи школярів і вчителів засобами театрального мистецтва.

Загалом різноаспектне висвітлення в педагогічних газетах проблеми професійної майстерності вчителя засобами театрального мистецтва передбачало охоплення увагою таких її питань, як: співпраця театрів зі школами (відвідування вчителями лекцій у дитячих театрах і педагогічними працівниками цих театрів шкіл для ознайомлення учнів і педагогів із театральною культурою); професійна некомпетентність викладачів педагогічних вищих навчальних закладів у сфері театрального мистецтва; самодіяльність учителів у шкільних театрах, драматичних гуртках, учительських драмгуртках і художньої самодіяльності у позашкільних закладах (Будинок учителя, Будинок культури, самодіяльний музично-драматичний театр).

Прикметно, що у педагогічній пресі (і журналах, і газетах) постійно залишалася відкритою для обговорення проблема нерозробленості методичної літератури з художньо-естетичного виховання учнів, розвитку мовленнєвої культури вчителя засобами театрального мистецтва, покращення педагогічної майстерності педагога, тобто його театральної творчості як на окремому уроці, так і у навчально-виховному процесі школи у цілому. Встановлено залежність усіх зазначених вище аспектів від суспільно-історичних, політичних та економічних змін у суспільстві, що й зумовлювало однотипність, критичність і мінливість їхнього змісту.

Доведено, що залучення історико-педагогічного досвіду розвитку професійної майстерності вчителя загальноосвітньої школи засобами театрального мистецтва 1920–1980-х рр. у сучасну систему освіти є доцільним за умови творчого опрацювання та адаптації до сучасної гуманістичної парадигми освіти. Актуальним видається переосмислення досвіду організації шкільних самодіяльних учительських драматичних гуртків, проведення в них голосомовного тренінгу та виконання комплексу вправ на покращення психофізичного, емоційно-творчого стану й комунікативних умінь учителя; застосування комплексу різних видів мистецтв (музичне, художнє, хореографічне, театральне) у навчально-виховному процесі; підвищення рівня художньо-естетичного виховання учнів за допомогою інноваційних методів, форм і технологій театрального мистецтва; налагодження співпраці шкільних учителів із артистами та режисерами театрів України, зокрема запрошення їх до загальноосвітніх навчальних закладів для більш ґрунтовного ознайомлення учителів і учнів із філософією, історією, теорією та драматургією театрального мистецтва, що забезпечить поглиблення знань учнів, а також учителів у цій царині.

ВИСНОВКИ

За результатами наукового дослідження, отриманими в ході вирішення поставлених завдань, сформульовано такі висновки:

1. У процесі історіографічного пошуку з'ясовано, що порушена тема не була комплексно вивчена як окрема історико-педагогічна проблема в обраних хронологічних межах. Утім, достатній фактологічний матеріал із проблеми професійної майстерності вчителів загальноосвітніх закладів засобами театрального мистецтва уможливив простеження динаміки її розвитку впродовж досліджуваного періоду.

Історіографію проблеми проаналізовано в контексті системного підходу й обґрунтовано та схарактеризовано п'ять її етапів: етап експериментування й новаторства (1920–1933 рр.); українська педагогіка як складова «російсько-радянської» культури (1933–1958 рр.); українська педагогічна думка у змаганнях за демократичний розвиток (1958–1985 рр.); становлення сучасного етапу розвитку української педагогічної думки в рамках радянського дискурсу (1985–1991 рр.); розвиток педагогіки і школи в Українській державі (1991 р. – до сьогодні).

Під час формування джерельної бази дисертації виокремлено п'ять її основних груп: документи і матеріали нормативно-правового характеру; державні архівні джерела; педагогічна преса та періодичні видання; праці вітчизняних психологів і педагогів, у яких розкрито сутність театрального мистецтва; довідкові видання (енциклопедії, словники), дисертації та монографії, матеріали науково-практичних конференцій, у яких розглянуто специфіку використання театрального мистецтва у професійній майстерності вчителів досліджуваного періоду.

За допомогою методу термінологічного аналізу та на основі порівняльного підходу схарактеризовано й уточнено сутність і зміст ключових понять дослідження у 1920–1980-ті рр. та в сьогоденні: «професійна майстерність», «мистецтво», «театральне мистецтво», «засоби театрального мистецтва», «творчість» та ін. З'ясовано, що впродовж досліджуваного періоду поняття «професійна майстерність учителя» тлумачили як сукупність знань, умінь, навичок, здібностей і досвіду; інколи «професійну майстерність» ототожнювали із «мистецтвом», «творчістю» та пов'язували із систематичним удосконаленням педагогічної діяльності вчителя.

Поняттям «засоби театрального мистецтва у професійній майстерності вчителя» позначають відповідні знаряддя у діяльності вчителів, за допомогою яких вчителі розвивають, удосконалюють й реалізують свою професійну майстерність, як-от: театральна гра, імпровізація, інсценізація, мізансцена, живе слово, культура й техніка мови, сценічне мовлення, жести, міміка й пантоміміка, акторська техніка, артистизм.

2. Унаслідок ретроспективного аналізу філософської, психолого-педагогічної, театрознавчої літератури визначено теоретичні засади розвитку професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва, як-от: театральне мистецтво, як галузь педагогічних знань, має свої закономірності, принципи, методи, засоби та форми, застосування яких уможлиблює вдосконалення професійної майстерності вчителя, його комунікативних і мовленнєвих навичок; розвиток культури мовлення, творчого, художньо-образного мислення, асоціативної пам'яті, естетичної почуттєвості, художньої уяви, акторських, режисерських і організаційних, дискурсивних, перцептивних, експресивних, рефлексивних здібностей; регулювання поведінкової

активності та позитивний вплив на творче самопочуття, психофізичний стан і театральний потенціал педагога; формування психологічної готовності вчителя до звернення до театального мистецтва у навчально-виховному процесі школи; інтенсифікацію розвитку творчого потенціалу, артистичних умінь і здібностей, мовленнєвої виразності вчителя, формування логіки його фізичних дій і комунікативної компетентності, індивідуального стилю спілкування та естетичної, художньої, емоційної, мовленнєвої, театральної культури.

3. З'ясовано місце та роль театального мистецтва в розвитку професійної майстерності вчителів у 20–80-ті рр. ХХ століття. Доведено, що впродовж 1920–1939 рр. набули позитивної динаміки такі тенденції формування професійної майстерності вчителя засобами театального мистецтва, як: діяльність драматичних гуртків, пересувних просвітницьких потягів, дитячих клубів, будинків, самодіяльних театральних колективів, студій сценічного мистецтва при Академії соціального виховання, культурно-освітніх товариств, художньої (театральної) самодіяльності, педагогічних курсів із підвищення кваліфікації вчителів засобами театального мистецтва тощо. У практиці роботи вітчизняних шкіл зазначеного періоду виявлено й схарактеризовано також і негативні тенденції використання засобів театального мистецтва, а саме: уніфікацію української системи освіти в загальнорадянську; посилення ідеологічного вектора педагогічної діяльності вчителя шляхом організації художньої самодіяльності; поступове згортання всіх явищ духовного життя, зокрема естетичного (1930 р.).

Упродовж 1940–1980-х рр. суспільно-історичну зумовленість театального мистецтва в розвитку професійної майстерності вчителів визначала пильна увага державних органів влади до театального мистецтва як важеля ідеологічного впливу на свідомість індивідуума. Простежено безпосередню залежність використання вчителем засобів театального мистецтва у навчально-виховному процесі школи від постанов, рішень, завдань, ухвалених владними структурами, що детермінувала значне гальмування процесу розвитку професійної майстерності педагога засобами театального мистецтва (зокрема звернення до психології мистецтва та театральної творчості й у навчально-виховному процесі, й у педагогічній діяльності вчителя), а також поступовий перехід театального мистецтва від загальноосвітніх шкіл до позашкільних студій і Палаців піонерів. Ці зміни зумовлені розвитком командно-адміністративної радянської педагогіки, яка вирізнялася маніпулюванням театральним мистецтвом як засобом тоталітарної пропаганди та впливу на формування комуністичної свідомості педагога; посиленням авторитарності влади та заполітизованістю освіти. Театральним мистецтвом як дидактичним засобом у навчально-виховному процесі школи майже не послуговувалися (1950–1970 рр.).

Попри описані негативні зміни, в означений період виявлено й схарактеризовано розгортання активної діяльності шкільної театральної самодіяльності, зумовлене поширенням ідей К. Станіславського, а також пошук шляхів поєднання педагогічних і спеціальних завдань театального навчання школярів як-от: шефство професійних діячів театру над художньо-творчим процесом у загальноосвітніх навчальних закладах України (1940–1980 рр.); активізацію роботи педагогів-новаторів Ш. Амонашвілі, Є. Ільїна, В. Шаталова та ін., які поєднували педагогічну дію з акторською (1970–1980

рр.); зародження педагогічного руху за назвою «педагогіка співробітництва» (1980–1986 рр.), якій були притаманні такі провідні тенденції: навчання без примусу; демократизація та гуманізація навчально-виховного процесу; творча продуктивна праця, зокрема художньо-естетична тощо.

4. Виокремлено та систематизовано публікації із проблеми розвитку професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва на сторінках педагогічної преси 1920–1980-х рр. XX ст. З огляду на високу інформативність проаналізовано педагогічні журнали («Шлях освіти (Путь просвещения)», «Комуністична освіта», «Советская педагогика», «Радянська школа») і газети («За коммунистическое просвещение», «Учительская газета», «Литературная газета», «Радянська освіта»).

Унаслідок аналізу педагогічної періодики встановлено, що на тлі заідеологізованості майже всіх опрацьованих публікацій (загальна кількість – 213, із них 81 стаття в журналах і 132 в газетах), присвячених досліджуваній проблемі, у них висвітлено питання художньо-творчого досвіду роботи шкіл, видатних педагогів-практиків, директорів, завучів, а також класної, позакласної та позашкільної діяльності вчителя щодо використання методів, форм, прийомів і засобів театрального мистецтва у навчально-виховному процесі; співпраці шкіл із театрами (ТЮГ, МХАТ та ін.), зокрема шкільних учителів із театральними педагогами; покращення професійної майстерності педагога в контексті художньої (театральної) самодіяльності (шкільний учительський театр, драматичний гурток).

Актуальним в контексті здійсненого дослідження виявилися наукові праці С. Ананьїна, С. Городисської, В. Мурзаєва, О. Раєвського, М. Розенштейн, в яких проаналізовано проблему необхідності посилення уваги до дитячої психіки, психофізичних особливостей учнів, їхнього «драматичного інстинкту» (органічний фактор дитячої природи, який шукає вираження в усій діяльності учня саме під час театральної гри), а також наукові розвідки Е. Виниковецької, Є. Дацюка, І. Драгана, П. Зеленгура, Л. Мурзіної, Г. Раченка, С. Руб, у яких схарактеризовано застосування засобів театрального мистецтва не тільки у позакласній роботі, а й на уроках.

5. Виявлено можливості екстраполяції досвіду розвитку професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва досліджуваного періоду в сучасну систему освіти, а саме – акцентовано на доцільності використання комплексу мистецтв на уроках не лише гуманітарного, а й фізико-математичного циклу («художньо-дидактичного методу», за Я. Мамонтовим); організації шкільних самодіяльних учительських театрів, навчально-драматичних студій для проведення різноманітних тренінгів, лекцій з основ театрального мистецтва; посилення взаємодії шкіл із театрами у вихованні духовно-моральної, художньо-естетичної, театральної, мовленнєвої культури учнів; творчої співпраці вчителів шкіл із акторами та режисерами театрів; удосконалення педагогічної майстерності вчителів шляхом самоосвіти в царині театрального мистецтва; ґрунтовного ознайомлення педагога із драматургією театру; доповнення методичної літератури новітніми, більш ефективними методами, формами, прийомами, технологіями театрального мистецтва; покращення професійної підготовки майбутнього вчителя до театральної творчості у навчально-виховному процесі школи.

Обґрунтовано доцільність і необхідність використання в сучасних загальноосвітніх закладах України для покращення їхнього навчально-виховного та художньо-творчого процесів досвіду професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва, як-от: запровадження шкільних самодіяльних учительських театрів, драмгуртків та активна участь у них (акторами, режисерами, керівниками); керування шкільною художньою самодіяльністю, а саме – літературними, хоровими, образотворчими, драматичними гуртками; налагодження взаємозв'язку та співпраці вчителів шкіл із театральними педагогами, акторами, режисерами театрів; творча ініціатива та самоосвіта вчителів у царині театрального мистецтва; використання у навчально-виховному процесі уроку методів, форм і засобів мистецтв, зокрема театального; втілення новаторських ідей видатних педагогів стосовно театального мистецтва; відвідування лекцій у театрі юного глядача для ознайомлення з основами театального мистецтва.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театального мистецтва 1920–1980-ті рр. Подальший науковий пошук доцільно розгортати у площині вивчення педагогічних умов використання театального мистецтва у зарубіжній професійній педагогічній практиці вчителя порівняно із розвитком вітчизняної освіти радянського періоду.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Стихун Н. В. Мистецтво художнього слова як засіб формування творчої особистості студента – майбутнього вчителя. *Нова педагогічна думка*. 2009. № 4. С. 87–89.
2. Стихун Н. В. Засоби театральної педагогіки у педагогічній діяльності педагогів-новаторів (70 – 80 роки ХХ ст.). *Нова педагогічна думка*. 2010. № 3. С. 113–115.
3. Стихун Н. В. Театральне мистецтво як засіб удосконалення педагогічної майстерності вчителя. *Нова педагогічна думка*. 2010. № 4. С. 132–136.
4. Стихун Н. В. Формування професійних здібностей педагога засобами театральної виразності у мовному спілкуванні з учнями. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. Київ, 2010. Вип. 42. С. 175–178.
5. Стихун Н. В. Розвиток професійної майстерності вчителів засобами театального мистецтва як історико-педагогічна проблема. *Наукові записки*. Серія «Психологія і педагогіка». Острого, 2011. Вип. 17. С. 335–341.
6. Стихун Н. В. Театральне мистецтво як одна із психолого-педагогічних засад у професійній підготовці майбутнього вчителя. *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія*. Чернівці, 2011. Вип. 576. С. 174–181.
7. Стихун Н. В. Принципи удосконалення професійної майстерності вчителя у взаємозв'язку з театальною педагогікою. *Наукові записки*. Серія «Психологія і педагогіка». Острого, 2012. Вип. 19. С. 219–222.
8. Стихун Н. В. Театральна педагогіка як джерело збагачення професійними знаннями педагогів у системі випереджувальної післядипломної освіти. *Нова педагогічна думка*. 2012. № 4 (72). С. 193–195.
9. Стихун Н. В. Використання засобів театального мистецтва для формування

готовності педагогів до інноваційної діяльності в умовах безперервної післядипломної педагогічної освіти. *Нова педагогічна думка*. 2012. № 2 (70). С. 6–9.

10. Стихун Н. В. Тенденції розвитку професійної майстерності вчителя засобами театрального мистецтва у практиці роботи сучасних вітчизняних шкіл. *Освітологічний дискурс*: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 1–2 (16–17). С. 212–226. URL: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/424> (дата звернення: 12.01.2017).

11. Стихун Н. В. Розвиток професійної майстерності вчителя засобами театрального мистецтва в умовах неперервної педагогічної освіти. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. Серія: Педагогічні науки. Київ, 2017. Вип. № 1–2 (50–51). С. 34–37.

12. Стихун Н. В. Методика творчої роботи над віршованим текстом та літературною композицією: навч.-метод. посіб. / Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне: О. Зень, 2017. 100 с.

Опубліковані праці апробаційного характеру

13. Стихун Н. В. Етапи роботи над художнім твором як основа розвитку професійних здібностей актора і читця. *Молодь у сучасному світі: філософсько-культурологічні виміри*: матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 26-27 березня 2009 р.). Київ, 2009. С. 278–282.

14. Стихун Н. В. Використання елементів театрального мистецтва у сучасній педагогічній практиці загальноосвітніх шкіл. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне, 2014. Вип. 8 (51). С. 84–88.

15. Стихун Н. В., Стихун Л. П. Мистецтво художнього слова як засіб формування духовності та професійної майстерності майбутнього педагога. *Актуальні проблеми театру і театральної педагогіки: теорія, методологія, практика*: зб. наук. пр. Рівне: РДГУ, 2014. С. 110–115.

16. Стихун Н. В., Стихун Л. П. Місце та роль театральних педагогічних інноваційних технологій у творчому розвитку професійної майстерності вчителя. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне, 2016. Вип. 13 (56). Частина II. С. 119–123.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

17. Стихун Н. В., Стихун Л. П. Олена Пчілка і проблеми формування національної самосвідомості. *Поліссезнавство у фольклорно-етнографічних та літературно-мистецьких дослідженнях*: наук. зб. Рівне, 2009. С. 73–79.

18. Стихун Н. Средства театрального искусства как путь к формированию творческой личности учителя в условиях непрерывного педагогического образования. *Теория и практика педагогической науки в современном мире: традиции, проблемы, инновации*: материалы Междунар. науч.-практ. конф.: в 3 ч. (14 февраля 2013 г.). Новокузнецк: Издательство КузГПА, 2013. Ч. 2. С. 278–284.

АНОТАЦІЇ

Стихун Н. В. Розвиток професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театрального мистецтва (20– 80-ті рр. ХХ ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Рівненський державний гуманітарний університет. – Рівне, 2017.

У дисертаційній роботі представлено цілісний історико-педагогічний аналіз особливостей розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театрального мистецтва (20-ті – 80-ті рр. ХХ ст.). Уточнено сутність ключових понять дослідження: «професіоналізм», «майстерність», «професійна майстерність», «творчість», «театральне мистецтво», «засоби театрального мистецтва», «педагогічний артистизм», «педагогічний стиль», «гра»; з'ясовано місце та роль театрального мистецтва в розвитку професійної майстерності вчителів у обраних хронологічних і територіальних межах дослідження; проаналізовано засоби театрального мистецтва (театральна гра, імпровізація, інсценізація, мізансцена, живе слово, культура й техніка мови, сценічне мовлення, жести, міміка й пантоміміка, акторська техніка, артистизм), особливості їхнього використання для розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів досліджуваного періоду; окреслено можливості екстраполяції досвіду розвитку професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва в сучасну систему освіти; удосконалено уявлення про важливість публікацій у педагогічній пресі конкретного періоду для здійснення історико-педагогічних досліджень.

Ключові слова: професійна майстерність учителя, театральне мистецтво, засоби театрального мистецтва, художньо-творча діяльність, учень, навчально-виховний процес школи, досвід.

Стыхун Н. В. Развитие профессионального мастерства учителей общеобразовательных учебных заведений средствами театрального искусства (20–80-е гг. ХХ в.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Ривненский государственный гуманитарный университет. – Ривне, 2017.

В диссертационной работе представлен целостный историко-педагогический анализ особенностей развития профессионального мастерства учителей общеобразовательных учебных заведений средствами театрального искусства (20– 80-е гг. ХХ ст.). Уточнена сущность ключевых понятий исследования: «профессионализм», «мастерство», «профессиональное мастерство», «творчество», «театральное искусство», «средства театрального искусства», «педагогический артистизм», «педагогический стиль», «игра»; выяснено место и роль театрального искусства в развитии профессионального мастерства учителей в избранных хронологических и территориальных границах исследования; проанализированы средства театрального искусства (театральная игра, импровизация, инсценировка, мизансцена, живое слово, культура и техника речи, сценическая речь, жесты, мимика и пантомимика, актерская техника, артистизм), особенности их использования для развития профессионального мастерства учителей общеобразовательных учебных заведений исследуемого периода; раскрыты возможности экстраполяции опыта развития профессионального мастерства учителей средствами театрального искусства в современную систему образования; усовершенствовано

представление о важности публикаций в педагогической печати конкретного периода для осуществления историко-педагогических исследований.

Ключевые слова: профессиональное мастерство учителя, театральное искусство, средства театрального искусства, художественно-творческая деятельность, ученик, учебно-воспитательный процесс школы, опыт.

Stykhun N.V. Teacher Professional Skills Development by Means of Performing Arts in General Educational Institutions (in the 1920-1980s) – Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of pedagogical sciences, specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Rivne State University of Humanities, Rivne, 2017.

This thesis presents a holistic historical and pedagogical analysis of features of teacher professional skills development by means of performing arts in general educational institutions (in the 1920-1980s). The core of key study notions is specified: *professionalism, skills, professional skills, creative work, performing arts, means of performing arts, pedagogical artistry, pedagogical style, play*. The place and role of performing arts is identified in the aspect of teacher professional skills development in chosen time frames and territorial boundaries of the research. Means of performing arts (theatre play, improvisation, staging, mise en scene, word, language culture and technique, stage speech, gestures, facial expressions and pantomime, actor technique, artistry) and features of their use were analyzed for teacher professional skills development in general educational institutions of researched period. The possibilities of experience extrapolation of teacher professional skills development by means of performing arts are outlined according to the modern educational system. The interpretation dealing with the necessity to publish studies in pedagogical news media of a certain period for carrying out history and pedagogy research was improved.

It was discovered that in researched period the notion of *teacher professional skills* was interpreted as *a body of knowledge, skills, abilities and experience*. The notion of *professional skills* was sometimes equated with *arts, creative work* and it was connected with a constant improvement of teacher pedagogical activity. The notion of *performing arts* was characterized as *a factor of teacher national, moral, ideological formation of consciousness and a factor of development of his or her creative, organizational, language, communicative and other abilities*.

The issue historiography was analyzed in the context of system approach and its five stages were characterized and justified: stage of experiment and innovation (1920-1933); Ukrainian pedagogy as a constituent of *Russian and Soviet culture (1933-1958)*; Ukrainian pedagogy in the development of democracy (1958-1985); the evolution of modern stage of Ukrainian pedagogical development in the aspect of the Soviet discourse (1985-1991); development of pedagogy and school in Ukraine (1991-up to date).

During the resource base formation its five primary groups were singled out: documents and materials of regulatory nature; state archival resources; pedagogical news media and periodical publications; domestic psychologists' and pedagogues' research that reveal the core of performance arts; the reference works (encyclopedia, dictionaries), thesis and monographs, materials of research and practical conferences concerned with the specific features of performing arts in teacher professional skills of researched period.

Considering the retrospective analysis of psychological and pedagogical works theoretical

basics of teacher professional skills development by means of performing arts (1920-1980) were defined. It was identified that in psychological and pedagogical works the issue of teacher professional skills development in general educational institutions by means of performing arts is considered as the mean of teacher creative personality formation, his or her individual communicative style, esthetic, artistic, speech, emotional, theatre culture. It is covered as an improvement of teacher professional skills including development of his or her social and cultural capability, spiritual world, linguistic expressiveness, artistic skills, formation of communicative competence and logic of physical actions.

The importance of pedagogical news media was described in the process of the following development as a significant one for the solution of teacher professional skills development issue in general educational institutions by means of performing arts in the 1920-1980s. Pedagogical periodicals (1920-1980) including pedagogical journals (*Shliakh osvity*, *Komunistychna osvita*, *Radianska pedahohika*, *Radianska shkola*) and newspapers (*Za komunistychnu prosvitu*, *Uchytelska hazeta*, *Literaturna hazeta*, *Radianska osvita*) were analyzed. It was identified that despite of ideological features of such published works (the amount is 213, where 81 studies are in journals and 132 ones are in newspapers) devoted to researched question it provided following issues: artistic and creative experience of school work, outstanding pedagogue-practitioners, heads, and experience of curricular, extra- curricular and campus activities of teacher using methods, forms, approaches, and means of performing arts in educational process; collaboration of schools and theatres (TYS (Theatre of young spectator), MAAT (M.Gorky Moscow Artistic Academia Theatre)) including school teachers with theatre pedagogues; improvement of teacher professional skills in the context of artistic (theatre) amateur activities. In the process of newspaper and journal analysis it was indicated that within the similarity of thesis subject matter and studies subject matter the last ones highlight the necessity to improve teacher professional skills in the context of artistic activities in particular teachers' theatres and drama clubs. The analysis of studies published in pedagogical journals and newspapers gives the reasons to identify the fact of constant teacher searching of ways how to solve the problem of professional skills namely how to improve it to the level of professional manner. The possibilities of extrapolation of teacher professional skills experience in modern educational system by means of performing arts of researched period are found out. It deals with the feasibility to use arts complex not only during the lessons of liberal but also of physical and mathematic cycle; the organization of school amateur teacher theatres, teaching and drama studios for different training, lectures in performing arts basics, enhancement of collaboration between schools and theatres in upbringing of spiritual and moral, artistic and esthetic, theatre, speech culture of students; creative partnership of teachers, actors, stage directors; improvement of teacher professional skills basing on self-education in performing arts.

Key words: teacher professional skills, performing arts, means of performing arts, artistic and creative activity, student, educational process of school, experience.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

СТИХУН НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 371.12:792«20»

**РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛІВ
ЗАГАЛЬНООСВІТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА (20–80-ті рр. ХХ ст.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Рівне – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Рівненському державному гуманітарному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
ВЕРБЕЦЬ Владислав Володимирович,
Рівненський державний гуманітарний університет,
проректор з науково-педагогічної, навчально-
методичної роботи та гуманітарної політики.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ДЕМ'ЯНЧУК Олександр Никанорович,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка,
завідувач кафедри методики викладання
мистецьких дисциплін;

кандидат педагогічних наук, доцент
ЛУЦЮК Анатолій Михайлович,
Волинський інститут післядипломної педагогічної
освіти, Волинська обласна рада,
завідувач кафедри педагогіки і психології.

Захист відбудеться 31 жовтня 2017 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 47.053.01 у Рівненському державному гуманітарному університеті за адресою: 33000, м. Рівне, вул. Степана Бандери, 12.

Із дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Рівненського державного гуманітарного університету (33000, Україна, м. Рівне, вул. Пластова, 31).

Автореферат розіслано 29 вересня 2017 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. А. Гудовсек

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Процес європейської інтеграції, ознаменований глобальними трансформаціями, стрімким економічним та інформаційно-технологічним розвитком, зростанням соціального попиту на фахівців із високою кваліфікаційною компетентністю, посиленням професійної мобільності й конкурентоспроможності педагога, озброєного новітніми технологіями, методами, формами та методиками учіння, універсальними знаннями, необхідними для модернізації освіти у загальноосвітніх навчальних закладах України, дедалі більш відчутно впливає на розвиток освітньої галузі загалом і професійної майстерності вчителя зокрема.

Пошук шляхів підвищення професійної майстерності вчителя на основі вдосконалення його художньо-творчої діяльності в сучасній вітчизняній системі освіти відповідає положенням Закону України «Про освіту» (1991, із внесеними змінами та доповненнями 1992–2010), Закону України «Про загальну середню освіту» (2014), Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття) (1993), Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. (2013) тощо.

Для вирішення означеної проблеми видається доцільним повернення до історичного минулого, а саме – ґрунтовне вивчення досвіду використання засобів театрального мистецтва в розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів (20-х – 80-х рр. ХХ ст.), що уможливить його екстраполювання в сучасну освітню систему.

Актуальність проблеми розвитку професійної майстерності вчителя засобами театрального мистецтва – особливо у ХХ ст. – увиразнює значний масив напрацювань, авторами яких є А. Луначарський, А. Макаренко, Я. Мамонтов, М. Розенштейн, В. Сухомлинський, Г. Шаррельман; В. Василенко, Г. Головка, І. Піддубний; О. Бганко, Р. Шакиров і ін.

Надалі наукове зацікавлення проблемою не згасло: окремі аспекти формування педагогічної майстерності майбутніх учителів, зокрема їхню творчість, розглядали О. Дем'янчук, С. Лісова, А. Луцюк, І. Ящук і ін.

Цінним джерелом пізнання тенденцій у шкільній освіті, зокрема в розрізі теми дисертації, постають наукові розвідки істориків педагогіки Л. Березівської, Н. Гупана, О. Сухомлинської та ін.

Питання розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх закладів засобами театрального мистецтва радянського періоду частково розкрито в дослідженнях сучасних науковців І. Беха, А. Єршової, І. Зязюна й ін. Аналізу використання театрального мистецтва у педагогічній теорії і практиці вчителя як історико-педагогічній проблемі присвячено дисертації М. Дергач, О. Лавріненка й ін.

На ґрунті аналізу сучасної педагогічної теорії та практики використання засобів, форм і методів театрального мистецтва у навчально-виховному процесі школи визначено наявність суперечностей:

- між соціальним попитом на фахівців-педагогів, ознайомих із театральним мистецтвом, і їхньою кваліфікаційною некомпетентністю в такій царині;

- між вимогами модернізації художнього процесу загальноосвітніх навчальних закладів, удосконалення культурно-мистецької, театральної діяльності в них і скороченням годин програмного навантаження вчителів, пов'язаних із театральним мистецтвом, а також безініціативністю педагога та його небажанням займатися художньо-творчою діяльністю;

- між необхідністю підвищення професійної майстерності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів, тобто ґрунтовного ознайомлення з теоретико-методологічними засадами театральної педагогіки, та їхньою професійною неготовністю до застосування техніки й методики театального мистецтва у педагогічній практиці.

Попри плідну та результативну роботу вчених із різноаспектного висвітлення проблеми професійної майстерності вчителя, в сучасній історико-педагогічній науці комплексного дослідження розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театального мистецтва впродовж періоду 1920–1980 рр. немає. Актуальність і недослідженість проблеми зумовили вибір теми дисертації **«Розвиток професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театального мистецтва (20–80-ті рр. ХХ ст.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дисертацію виконано відповідно до комплексної теми наукового дослідження кафедри загальної і соціальної педагогіки та управління освітою Рівненського державного гуманітарного університету «Формування вчителя як конкурентоспроможного фахівця в умовах модернізації освітньої галузі України» (державний реєстраційний номер № 0107U000863). Тему дисертаційної роботи затверджено Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 8 від 26 березня 2010 р.) і узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 25 травня 2010 р.).

Мета дослідження – виконати цілісний історико-педагогічний аналіз розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театального мистецтва (20–80-ті рр. ХХ ст.) і окреслити можливості їхнього творчого використання в теорії і практиці педагогічної освіти.

Для досягнення зазначеної мети передбачено виконання таких **завдань**:

1. Представити історіографію проблеми, обґрунтувати джерельну базу й актуалізувати категорійно-поняттєвий апарат дослідження.

2. На основі ретроспективного аналізу філософської, психолого-педагогічної, театрознавчої літератури визначити теоретичні засади розвитку професійної майстерності вчителів засобами театального мистецтва.

3. З'ясувати суспільно-історичні передумови, чинники, тенденції, зумовленість розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театального мистецтва у вітчизняній педагогіці досліджуваного періоду.

4. Виокремити та систематизувати публікації із проблеми розвитку професійної майстерності вчителів засобами театального мистецтва на сторінках педагогічної преси 1920–1980 рр. ХХ ст.

5. Екстраполювати досвід професійної майстерності вчителів засобами

театрального мистецтва досліджуваного періоду в сучасну систему освіти.

Об'єкт дослідження – професійна майстерність учителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театрального мистецтва.

Предмет дослідження – форми, методи та засоби театрального мистецтва, тенденції їхнього розвитку в різних загальноосвітніх навчальних закладах в обраних хронологічних межах.

Мета дисертації та специфіка досліджуваного предмета зумовили доцільність комплексного використання **методів**:

- загальнонаукового (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) – для систематизації поглядів вітчизняних і зарубіжних педагогів і психологів на проблему професійної майстерності;

- методу термінологічного аналізу – для актуалізації категорійно-поняттєвого апарату дослідження;

- пошуково-бібліографічного методу (вивчення джерел, архівних документів, матеріалів періодичних видань із проблеми дослідження) – для наукових узагальнень;

- історико-педагогічного, аналітико-синтетичного та порівняльного методів – для дослідження передумов становлення проблеми розвитку професійної майстерності вчителів у вітчизняній педагогіці (20-х – 80-х рр. ХХ ст.);

- методу системного підходу – для вивчення та аналізу вітчизняних філософських, педагогічних, історичних, психологічних, мистецтвознавчих праць, монографічних видань, нормативних документів і матеріалів педагогічної преси окресленого періоду;

- ретроспективного методу – для виявлення можливостей упровадження форм, методів і засобів театрального мистецтва досліджуваного періоду в сучасну загальноосвітню школу.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 20-х – 80-х рр. ХХ ст. *Нижня межа* – 1920 р. – зумовлена ухваленням Постанови Наркомосвіти УСРР «Про педагогічні школи (учительські семінарії)» від 28.07.1920 р. і, відповідно, тимчасового статуту професійно-технічної школи, який визначав основні завдання педагогічної школи й умови ефективної підготовки робітників освіти.

Верхня межа – 1980 р. – пов'язана із зародженням педагогіки співробітництва внаслідок активізації художньої творчості педагогів-новаторів (Ш. Амонашвілі, Н. Волкова, В. Шаталов і ін.) за умов впливу командно-адміністративної радянської педагогіки на всю сферу педагогічної діяльності вчителя.

Територіальні межі дослідження відповідають території центральних областей Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше: *виконано* цілісний історико-педагогічний аналіз особливостей розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театрального мистецтва (20-ті – 80-ті рр. ХХ ст.);

- *з'ясовано* суспільно-історичні передумови, чинники, тенденції, зумовленість театрального мистецтва в розвитку професійної майстерності вчителів у обраних хронологічних і територіальних межах дослідження;

- *схарактеризовано* нормативно-правове забезпечення діяльності шкіл з означеної проблеми (закони, постанови, накази, інструкції);

- *проаналізовано* зміст, форми та засоби театрального мистецтва, тенденції їхнього розвитку в різних типах загальноосвітніх навчальних закладів досліджуваного періоду;

- *екстрапольовано* досвід творчого використання професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва в сучасній теорії і практиці педагогічної освіти;

уточнено сутність ключових понять дослідження: «професіоналізм», «майстерність», «професійна майстерність», «творчість», «театральне мистецтво», «мистецтво», «педагогічний артистизм», «педагогічний стиль», «гра»;

удосконалено наукове уявлення про історіографію та джерельну базу дослідження;

подальшого розвитку набуло висвітлення важливості педагогічної преси для вирішення проблеми професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театрального мистецтва.

До наукового обігу введено маловідомі й невідомі документи щодо розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів в Україні.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що теоретичні положення та висновки дисертації може бути використано для подальших наукових розвідок з історії педагогіки; доповнення та змісту навчальних курсів «Історія педагогіки», «Основи педагогічної майстерності», «Педагогіка» тощо; під час укладання програм спецкурсів і спецсемінарів для вищих навчальних закладів, у ході написання підручників і посібників.

Матеріали дослідження покладено в основу навчально-методичного посібника «Методика творчої роботи над віршованим текстом та літературною композицією», методичних рекомендацій «Методика роботи над віршованим текстом», робочих програм навчальних дисциплін «Сценічна мова» та «Методика викладання сценічної мови» для студентів мистецьких дисциплін вищих навчальних закладів.

Результати дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 73 від 06.04.2017 р.), Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01-16/444 від 03.04.2017 р.), Мукачівського державного університету (довідка № 741 від 14.04.2017 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 974/01 від 21.04.2017 р.), Рівненської ЗОШ № 22 (довідка № 2 від 20.01.2017 р.), комунального закладу «Школа-інтернат II–III ступенів «Рівненський обласний ліцей» (довідка № 94/01-9 від 16.03.2017 р.)

Джерельну базу дослідження складають такі першоджерела, як положення та документи з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ф. 166), дисертаційного, газетного та журнального фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, фонду періодичних та продовжуваних видань Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського НАПН України, Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаніка, Рівненської державної обласної бібліотеки, наукової

бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету, фонду газет радянського періоду науково-довідкової бібліотеки державного архіву Рівненської області.

У ході дослідження було проаналізовано публікації педагогічного друку (20-ті – 80-ті рр. ХХ ст.), зокрема журнали, збірники та газети радянського періоду: «Педагогическая мысль» (1920), «Просвещение Донбасса» (1922), Вісті ВУЦВК (1923), «Українська школа» (1925), «Учительське слово» (1926), «Шлях навчання і виховання» (1927, 1933), «Товариство «Рідна школа»» (1932), «Час» (1932), «Державно-творча трибуна Буковини (дод. до «Самостійної думки»)» (1932), «Збірник наказів та розпоряджень НКО УРСР» (1938, 1940), «Комуністична освіта» (1939), «Известия» (1946), «Сборник сообщений Чрезвычайной Государственной Коллегии о злодеяниях немецко-фашистских захватчиков» (1946), «Радянська Україна» (1947), «Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР» (1966), «Рідна школа» (1968), «Театр» (1977), «Шлях освіти (Путь просвещения)» (1922–1930), «Комуністична освіта» (1931–1941), «Советская педагогика» (1937–1980), «Радянська школа» (1945–1980), «Народній учитель» (1925–1930), «За Коммунистическое Просвещение» (1931–1937), «Учительская газета» (1938–1954), «Литературная газета» (1950–1960), «Радянська освіта» (1960–1980) та ін.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційної праці викладено в доповідях на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях:

- *міжнародних*: «Молодь у сучасному світі: філософсько-культурологічні виміри» (Київ, 2009); «Професійний розвиток педагога в системі безперервної післядипломної освіти» (Рівне, 2010); «Розвиток особистості та професіоналізму фахівця в системі неперервної освіти в контексті викликів ХХІ ст.» (Чернівці, 2011); «Теорія і практика педагогічної науки в сучасному світі: традиції, проблеми, інновації» (Новокузнецьк, 2012);

- *усеукраїнських*: «Поліссезнавство у фольклорно-етнографічних і літературно-мистецьких дослідженнях» (Рівне, 2009); «Історичні аспекти становлення та розвитку національної системи освіти в Україні у контексті педагогічної спадщини Б. Н. Мітюрова» (Рівне, 2010); «Формування мовної компетентності та мовної культури в духовно-моральному розвитку особистості» (Рівне, 2010); «Формування соціальної компетентності вихованців позашкільних навчальних закладів» (Рівне, 2011); «Готовність педагогів до інноваційної діяльності в умовах безперервної післядипломної педагогічної освіти» (Рівне, 2011); «Випереджувальний характер післядипломної педагогічної освіти щодо розвитку суспільства економіки знань» (Рівне, 2012); «Актуальні проблеми сучасної дидактики в контексті вимог інформаційного суспільства» (Рівне, 2013); «Становлення і розвиток особистості людини як суб'єкта власного життя» (до 70-ліття з дня народження С. Пальчевського) (Рівне, 2016).

Результати дисертації опубліковано в таких збірниках наукових праць, як: «Теоретичні питання культури, освіти та виховання» (Київ, 2010); «Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка» (Острог, 2011, 2012), а також обговорено на науковому, науково-практичному, методологічному семінарах, звітних наукових

конференціях, засіданнях кафедр театральної режисури, загальної і соціальної педагогіки та управління освітою Рівненського державного гуманітарного університету.

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 18 публікаціях (із них 14 одноосібні) (1 стаття в електронному фаховому виданні, 1 стаття у фаховому виданні (IndexCopernicus), які внесено до міжнародних наукометричних баз), серед яких: 12 статей репрезентують основні наукові результати; 4 мають апробаційний характер; 2 додатково відображають результати дисертації.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (485 найменувань, із них – 7 іноземними мовами). Дисертація містить 6 таблиць на 7 сторінках. Обсяг додатків – 65 сторінки. Основний текст дисертації викладено на 191 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 310 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його хронологічні межі, мету, завдання, об'єкт, предмет; аргументовано методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про джерельну базу й апробацію результатів, публікації; описано структуру й обсяг дисертації.

У **першому розділі** *«Розвиток професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театрального мистецтва як історико-педагогічна проблема»* схарактеризовано категорійно-поняттєвий апарат дослідження, його історіографію та джерельну базу, проведено ретроспективний аналіз проблеми розвитку професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва.

Для встановлення сутнісної основи дослідження в розділі осмислено широке коло таких понять, як: «професійна майстерність», «мистецтво», «театральне мистецтво», «засоби театрального мистецтва», «творчість» тощо.

Унаслідок аналізу численних вітчизняних досліджень запропоновано визначення названих вище понять:

- *професійна майстерність* – сукупність знань, умінь, навичок, здібностей, фахового досвіду та творчого натхнення; наскрізна дія всієї педагогічної діяльності вчителя;

- *мистецтво* – галузь творчої художньої діяльності, відображення дійсності в художніх образах, що має різноманітний виховний вплив на школярів, розвиває у них здатність до оцінювання естетичних явищ;

- *театральне мистецтво* – педагогічний засіб, який впливає на особистість, розкриває її якості, готує до спілкування та творчої самореалізації;

- *засоби театрального мистецтва* у професійній майстерності вчителя – розвиток його організаційних, мовленнєвих, гностичних, артистичних здібностей;

- *творчість* – оригінальний підхід до знаходження нових ідей, неповторних, унікальних, які породжують якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення.

Для забезпечення ґрунтовності наукового пошуку в обраному напрямі джерельну базу дослідження розподілено на п'ять основних груп. До *першої групи* належать документи нормативно-правового поля (постанови ЦК ВКП(б)У, Совнаркому РСФСР, Наркомпросу РСФСР, Ради Народних Комісарів УРСР, декрети ВУЦВК і РНК УРСР, рішення партійних з'їздів, конференцій, резолюції пленумів ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР, накази, інформаційні повідомлення, закони державних структур Народного комісаріату освіти УРСР і Головополітосвіти УСРР).

До *другої групи* – документи й матеріали з державних архівів України, зокрема такі архівні джерела, як: положення про дитячі заклади соціального виховання в Українській соціалістичній радянській республіці, агітлектпункти відділів народної освіти, статuti, стенограми та рішення засідань колегій Міністерства освіти УРСР, навчальний план педагогічних кадрів, матеріали про діяльність театрального відділу при Наркомосі УСРР, протоколи засідань колегії Наркомосу УСРР, Наукпедкому НКО, Всеросійських з'їздів учителів, плани Українського головного комітету соціального виховання дітей, навчання семилітньої Єдиної Трудової Школи, роботи II Всеукраїнської сесії науково-педагогічного комітету Головоцвику УРСР, доповідні записки про стан художнього виховання дітей в Українській РСР, документи про стан виховної роботи серед шкільної молоді УРСР тощо, опрацювання яких уможливило об'єктивне оцінювання особливостей класної, позакласної та позашкільної роботи вчителя щодо використання ним форм, методів, засобів театрального мистецтва у навчально-виховному процесі досліджуваного періоду.

До *третьої групи* – педагогічна преса та періодичні видання, на шпальтах яких розгорталася обговорення проблеми розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театрального мистецтва досліджуваного періоду.

Четверту групу становлять роботи вітчизняних психологів і педагогів (А. Адлера, Л. Виготського, А. Макаренка, Я. Мамонтова, М. Розенштейн, С. Рубінштейна, В. Сухомлинського, Г. Шаррельмана й ін.), у яких розкрито сутність театрального мистецтва, його значення для формування творчих, комунікативних, мовленнєвих, когнітивних, артистичних, організаційних здібностей особистості педагога.

П'яту групу – довідкові видання (енциклопедії, словники), дисертації та монографії, матеріали науково-практичних конференцій, у яких розглянуто специфіку театрального мистецтва в контексті професійної майстерності вчителів і їхню фахову та психологічну готовність до реалізації інноваційних підходів у сфері соціокультурної, культуротворчої та мистецько-культурної діяльності.

Історіографічний аналіз розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театрального мистецтва (1920–1980 рр.) виконано за трьома етапами відповідно до періодизації розвитку педагогічної думки, запропонованої видатним ученим, істориком педагогіки О. Сухомлинською (2003):

1-й етап – 1920–1933 рр. – етап експериментування та новаторства – прикметний появою праць (А. Пинкевич (1920), Я. Мамонтов, С. Ананьїн, А. Миртов (1922), М. Розенштейн, В. Мурзаєв (1924), П. Блонський, В. Калинович (1925), Ф. Кумко, В. Жуковецька (1932), І. Ющишин (1933) та ін.), у яких обґрунтовано використання «художньо-дидактичного методу», «методу естетизації», дидактичного принципу

художності, емоційності в навчально-виховному процесі; осмислено проблему соціального, естетичного, музичного виховання за допомогою мистецтв, розвиток творчої особистості вчителя засобами театрального мистецтва;

II-й етап – 1933–1958 рр. – українська педагогіка як складова «російсько-радянської» культури – відзначався збільшенням кількості робіт (С. Чавдаров, Є. Заруді, Р. Басіна, М. Багатов (1936), А. Родін (1937), Н. Севастьянов (1938), Е. Яновська, Б. Найдџонов (1940), Е. Недзельський (1941), Є. Мединський (1943), А. Борисов (1944), В. Потьомкін (1946), Н. Константинов (1947), А. Ососков, М. Малишев (1949), О. Гулевич (1953), М. Шкуропатський (1955), О. Апраксина (1956), В. Шацька (1957), Л. Ковальова (1958) та ін.), присвячених проблемі підвищення професійної майстерності вчителя засобами театрального мистецтва, що мали різноаспектний ідеологічний характер, а також критиці зниження інтересу до самодіяльної (театральної) творчості у шкільній педагогіці;

III-й етап – 1958–1985 рр. – українська педагогічна думка у змаганнях за демократичний розвиток – особливий накопиченням наукових розвідок (І. Добрая, І. Гукович (1960), Г. Паперна (1964), В. Роменець (1965), П. Якобсон (1966), Б. Баєв, О. Раєвський, І. Трофанчук (1968), А. Ковальов (1970), З. Савкова (1975), В. Сухомлинський (1976), В. Кан-Калик (1976), В. Сухомлинський (1977), Є. Квятковський (1979), Г. Шевченко (1981), А. Єршова (1982), Ш. Амонашвілі (1983) та ін.), у яких висвітлено проблему підвищення рівня професійної майстерності вчителів ЗНЗ засобами театрального мистецтва в контексті позакласної та позашкільної художньо-творчої роботи, самоосвіти, а відтак, і художньо-естетичного виховання у навчальному процесі школи.

На основі ретроспективного аналізу психолого-педагогічної літератури 20-х – 80-х рр. ХХ ст. з'ясовано, що проблему розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театрального мистецтва вчені розглядали: як засіб формування індивідуального стилю спілкування педагога та його естетичної, художньої, мовленнєвої, емоційної, театральної культури; як засіб удосконалення професійної майстерності вчителя, зокрема розвитку його культуротворчого, соціокультурного потенціалу, духовності, мовленнєвої виразності, артистичних умінь і здібностей, формування комунікативної компетентності та логіки фізичних дій. Театральне мистецтво, як одна із психолого-педагогічних засад, впливало на емоційно-почуттєву, естетично-емоційну, мистецько-творчу сфери діяльності вчителя, підвищувало рівень його професійної майстерності; активізувало та розвивало творчу особистість.

У другому розділі *«Місце та роль театрального мистецтва в розвитку професійної майстерності вчителів у 20-х – 80-х рр. ХХ століття»* проаналізовано тенденції формування професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва в роботі вітчизняних шкіл 20-х – 39-х рр. ХХ ст.; з'ясовано суспільно-історичну зумовленість театрального мистецтва в розвитку професійної майстерності вчителів у 40-х – 80-х рр. ХХ ст.; схарактеризовано форми, методи, засоби театрального мистецтва, тенденції розвитку в різних загальноосвітніх навчальних закладах означеного періоду.

У ході дослідження виявлено, що історичний період 20-х – 80-х рр. ХХ ст.

вирізнявся пильною увагою влади до театрального мистецтва як ідеологічного, національного, соціокультурного, естетичного, культуротворчого важеля впливу на особистість педагога.

Унаслідок аналізу архівних і нормативно-правових документів (державних постанов, рішень, положень, наказів, інструкцій) щодо розвитку професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва у 20-х – 80-х рр. ХХ століття констатовано про різнобічне, проте несистематичне використання вчителем театрального мистецтва у педагогічній діяльності. Підґрунтям такого висновку слугує осмислення педагогічних реалій у площині нижче викладеної періодизації.

У 1920–1939 рр. тенденції формування професійної майстерності вчителя засобами театрального мистецтва набули позитивного значення. Ідеться про діяльність драматичних гуртків, пересувних просвітницьких потягів, дитячих клубів, будинків, самодіяльних театральних колективів, студій сценічного мистецтва при Академії соціального виховання, культурно-освітніх товариств, художньої (театральної) самодіяльності, педагогічних курсів із підвищення кваліфікації вчителів засобами театрального мистецтва тощо; в Західній Україні – про роботу театральних шкіл, культурно-просвітніх товариств («Просвіта», «Руський театр товариства «Просвіта», «Нова сцена» й ін.), студентських товариств художньо-просвітницького профілю («Союз», «Запороже», «Чорноморе», «Народний дім», «Українська школа» й ін.), які за допомогою театрального мистецтва підтримували національний дух української молоді.

У цей період, крім позитивних тенденцій у роботі вітчизняних шкіл щодо використання театрального мистецтва у педагогічній діяльності вчителя радянського періоду, спостережено низку негативних, як-от: уніфікація української системи освіти в загальнорадянську (1930 р.); поступове згортання всіх явищ духовного життя, зокрема естетичного; посилення ідеологічної спрямованості педагогічної діяльності вчителя шляхом організації художньої самодіяльності, що мала потенціал щодо комуністичного виховання і педагогів, і учнів.

Період 40-х – 80-х рр. ХХ століття прикметний посиленням уваги державних органів влади до театрального мистецтва як чинника ідеологічного впливу на свідомість людини. Залучення вчителем засобів театрального мистецтва у навчально-виховний процес школи безпосередньо залежало від постанов, рішень, завдань, ухвалених владними структурами, що значно затримувало процес розвитку його професійної майстерності засобами театрального мистецтва, зокрема звернення до психології мистецтва та театральної творчості й у навчально-виховному процесі, й у педагогічній діяльності.

Розвиток командно-адміністративної радянської педагогіки (1949 р.), яка послуговувалася театральним мистецтвом як засобом тоталітарної пропаганди, а також формування комуністичної свідомості педагога, сприяв поступовому заміщенню шкіл дитячої театральної самодіяльності Палацами піонерів і різноманітними студіями (1960 р.); а посилення авторитарності влади, її заполітизованості (1970 р.) призвело до знецінення театрального мистецтва як дидактичного засобу навчально-виховного процесу школи.

Однак на тлі вказаних негативних тенденцій розгорталася діяльність шкільної театральної самодіяльності, зумовлена популяризацією ідей К. Станіславського, а також пошуком шляхів симбіозу педагогічних і спеціальних завдань театального навчання школярів, зокрема йдеться про шефство професійних діячів театру над художньо-творчим процесом у загальноосвітніх навчальних закладах України (1940–1980 рр.); роботу педагогів-новаторів Ш. Амонашвілі, Є. Ільїна, В. Шаталова й ін., які поєднували педагогічну дію з акторською; педагогічний рух за назвою «педагогіка співробітництва» (1985 р.).

На основі аналізу форм, методів, засобів театального мистецтва, тенденцій розвитку в різних загальноосвітніх навчальних закладах в обраних хронологічних межах виявлено детермінованість використання педагогами останніх у своїй професійній діяльності такими напрямками виховання, як: естетичний, національний, ідеологічний, соціальний, патріотичний, трудовий. З'ясовано, що вчителі розвивали в учнях артистичні, комунікативні, мовленнєві, когнітивні, гностичні здібності; навички колективізму; формували ідеологічну, патріотичну, національну свідомість і активність, емпатійність, самостійність засобами (гра, імпровізація, інсценізація, мізансцена, спілкування, слово, жест, міміка), методами (художньо-дидактичний, естетизація, комплексний вплив мистецтв), формами (драматичний гурток, шкільний театр, драматизація, театралізація, вистава, театр казки, художня (театральна) самодіяльність) театального мистецтва, які, втім, безпосередньо залежали від постанов радянського уряду, його рішень і завдань, що гальмувало творчий процес і театральної діяльності школярів, і розвитку професійної майстерності педагогів засобами театального мистецтва.

У третьому розділі *«Висвітлення проблеми професійної майстерності вчителів ЗНЗ засобами театального мистецтва у педагогічній пресі (20–80-ті роки ХХ ст.)»* розглянуто стан висвітлення проблеми професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театального мистецтва на сторінках педагогічних журналів, шпальтах газет досліджуваного періоду та представлено екстраполяцію досвіду професійної майстерності вчителів засобами театального мистецтва в сучасну вітчизняну школу.

У дослідженні підкреслено значну інформативність публікацій у провідних педагогічних журналах («Шлях освіти (Путь просвещения)», «Комуністична освіта», «Советская педагогика», «Радянська школа») і газетах («Народний учитель», «За Коммунистическое Просвещение», «Учительская газета», «Литературная газета», «Радянська освіта») означеного в дисертації періоду.

Так, у вищеназваних журналах розкрито сутність і змістове наповнення понять «майстерність», «мистецтво», «педагогічна майстерність», «творчість», «професійна майстерність», запропоновано практичні поради, методичні вказівки та рекомендації стосовно покращення професійної майстерності вчителя засобами театального мистецтва; осмислено особливості позакласної та позашкільної роботи вчителя, висвітлено досвід роботи шкіл, директорів, завучів, педагогів щодо використання методів, форм, засобів і прийомів театального мистецтва у шкільній практиці.

На шпальтах тогочасної педагогічної преси вміщено здобутки теоретиків і практиків педагогічної думки, зокрема наголошено на необхідності уваги до

дитячої психіки, психофізичних особливостей учнів, їхньої психофізіології, органічного фактора дитячої природи в художньо-творчій, мистецько-культурній, організаційно-виховній роботі вчителя (С. Ананьїн, С. Городисська, В. Мурзаєв, О. Раєвський, М. Розенштейн тощо). Проте заідеологізованість більшості згаданих публікацій унеможлиблювала адекватне представлення проблеми формування психофізичної та емоційно-творчої природи школярів і вчителів засобами театрального мистецтва.

Загалом різноаспектне висвітлення в педагогічних газетах проблеми професійної майстерності вчителя засобами театрального мистецтва передбачало охоплення увагою таких її питань, як: співпраця театрів зі школами (відвідування вчителями лекцій у дитячих театрах і педагогічними працівниками цих театрів шкіл для ознайомлення учнів і педагогів із театральною культурою); професійна некомпетентність викладачів педагогічних вишів у сфері театрального мистецтва; самодіяльність учителів у шкільних театрах, драматичних гуртках, учительських драмгуртках і художньої самодіяльності у позашкільних закладах (Будинок учителя, культури, самодіяльний музично-драматичний театр).

Прикметно, що у педагогічній періодизації (і журналах, і газетах) постійно залишалася відкритою для обговорення проблема нерозробленості методичної літератури з художньо-естетичного виховання учнів, розвитку мовленнєвої культури вчителя засобами театрального мистецтва, покращення педагогічної майстерності педагога, тобто його театральної творчості у навчально-виховному процесі уроку та школи. Установлено залежність усіх зазначених вище аспектів у контексті розвитку професійної майстерності вчителя засобами театрального мистецтва від суспільно-історичних, політичних та економічних змін у суспільстві, що й зумовлювало однотипність, критичність і мінливість їхнього змісту.

Доведено, що залучення історичного досвіду розвитку професійної майстерності вчителя загальноосвітньої школи засобами театрального мистецтва 1920–1980 рр. у сучасну вітчизняну школу є актуальним і можливим за умови творчого опрацювання та адаптації до сучасної гуманістичної парадигми освіти. Актуальним видається переосмислення досвіду організації шкільних самодіяльних учительських драматичних гуртків, проведення в них голосомовного тренінгу та виконання комплексу вправ на покращення психофізичного, емоційно-творчого стану й комунікативних умінь учителя; застосування комплексу мистецтв (музичне, художнє, хореографічне, театральне) у навчальному процесі на уроці; підвищення рівня художньо-естетичного виховання учнів за допомогою інноваційних методів, форм і технологій театрального мистецтва; налагодження співпраці шкільних учителів із артистами та режисерами театрів України, зокрема запрошення їх до загальноосвітніх навчальних закладів на співбесіду з учнями для більш ґрунтового ознайомлення із філософією, історією, теорією та драматургією театрального мистецтва, що забезпечить поглиблення знань учнів, а також учителів у цій царині.

ВИСНОВКИ

За результатами наукового дослідження, отриманими в ході вирішення поставлених завдань, сформульовано такі висновки:

1. У процесі історіографічного пошуку з'ясовано, що порушену тему не було комплексно вивчено як окрему історико-педагогічну проблему в обраних хронологічних межах. Утім, достатній фактологічний матеріал із проблеми професійної майстерності вчителів загальноосвітніх закладів засобами театрального мистецтва уможливив простеження динаміки її розвитку впродовж досліджуваного періоду.

Під час формування джерельної бази дисертації виявлено й виокремлено п'ять її основних груп: документи і матеріали нормативно-правового характеру; державні архівні джерела; педагогічна преса та періодичні видання; праці вітчизняних психологів і педагогів, у яких розкрито сутність театрального мистецтва; довідкові видання (енциклопедії, словники), дисертації та монографії, матеріали науково-практичних конференцій, у яких розглянуто специфіку театрального мистецтва у професійній майстерності вчителів досліджуваного періоду.

Історіографію проблеми проаналізовано в руслі системного підходу й обґрунтовано такі її періоди: етап експериментування й новаторства (1920–1933 рр.); українська педагогіка як складова «російсько-радянської» культури (1933–1958 рр.); українська педагогічна думка у змаганнях за демократичний розвиток (1958–1985 рр.).

Шляхом термінологічного аналізу та на основі порівняльного підходу схарактеризовано й уточнено сутність і зміст засадничих понять дослідження у 1920–1980 рр. та в сьогоденні: «професійна майстерність», «мистецтво», «театральне мистецтво», «засоби театрального мистецтва», «творчість» та ін.

З'ясовано, що впродовж досліджуваного періоду поняття «професійна майстерність учителя» тлумачили як сукупність знань, умінь, навичок, здібностей і досвіду; інколи «професійну майстерність» ототожнювали із «мистецтвом», «творчістю» та пов'язували із систематичним удосконаленням педагогічної діяльності вчителя.

2. Унаслідок ретроспективного аналізу філософської, психолого-педагогічної, театрознавчої літератури виявлено теоретичні засади розвитку професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва, як-от: театральне мистецтво, як галузь педагогічних знань, має свої закономірності, принципи, методи, засоби та форми, застосування яких уможливує вдосконалення професійної майстерності вчителя, його комунікативних і мовленнєвих навичок; розвиток культури мовлення, творчого, художньо-образного мислення, асоціативної пам'яті, естетичної почуттєвості, художньої уяви, акторських, режисерських і організаційних, дискурсивних, перцептивних, експресивних, рефлексивних здібностей; регулювання поведінкової активності та позитивний вплив на творче самопочуття, психофізичний стан і театральний потенціал педагога; формування психологічної готовності вчителя до звернення до театрального мистецтва у навчально-виховному процесі школи; інтенсифікацію розвитку творчого потенціалу, артистичних умінь і здібностей, мовленнєвої виразності вчителя, формування логіки його фізичних дій і комунікативної компетентності, індивідуального стилю спілкування та естетичної, художньої, емоційної, мовленнєвої, театральної культури.

3. Доведено, що впродовж 1920–1939 рр. набули позитивного значення такі тенденції формування професійної майстерності вчителя засобами театрального мистецтва, як: діяльність драматичних гуртків, пересувних просвітницьких потягів, дитячих клубів, будинків, самодіяльних театральних колективів, студій сценічного мистецтва при Академії соціального виховання, культурно-освітніх товариств, художньої (театральної) самодіяльності, педагогічних курсів із підвищення кваліфікації вчителів засобами театрального мистецтва тощо; у Західній Україні – функціонування театральних шкіл, шкільних театрів, культурно-просвітницьких товариств («Просвіта», «Руський театр товариства «Просвіта», «Нова сцена» й ін.), студентських товариств художньо-просвітницького профілю («Союз», «Запороже», «Чорноморе», «Народний дім», «Українська школа» та ін.), спрямоване на підтримання ресурсами театрального мистецтва національного духу української молоді.

У практиці роботи вітчизняних шкіл зазначеного періоду спостережено й негативні тенденції використання засобів театрального мистецтва, а саме: уніфікацію української системи освіти в загальнорадянську; посилення ідеологічного вектора педагогічної діяльності вчителя шляхом організації художньої самодіяльності; поступове згортання всіх явищ духовного життя, зокрема естетичного (1930 р.).

Упродовж 1940–1980 рр. суспільно-історичну зумовленість театрального мистецтва в розвитку професійної майстерності вчителів визначала пильна увага державних органів влади до театрального мистецтва як важеля ідеологічного впливу на свідомість індивідуума. Простежено безпосередню залежність використання вчителем засобів театрального мистецтва у навчально-виховному процесі школи від постанов, рішень, завдань, ухвалених владними структурами, що детермінувала значне гальмування процесу розвитку професійної майстерності педагога засобами театрального мистецтва (зокрема звернення до психології мистецтва та театральної творчості й у навчально-виховному процесі, й у педагогічній діяльності вчителя), а також поступовий перехід театрального мистецтва від загальноосвітніх шкіл до позашкільних студій і Палаців піонерів. Цим змінам сприяв розвиток командно-адміністративної радянської педагогіки (1949 р.), яка вирізнялася маніпулюванням театральним мистецтвом як засобом тоталітарної пропаганди та впливу на формування комуністичної свідомості педагога; посиленням авторитарності влади та заполітизованістю освіти. Театральним мистецтвом як дидактичним засобом у навчально-виховному процесі школи майже не послуговувалися (1950–1970 рр.).

Попри описані негативні зміни, в означений період спостережено розгортання активної діяльності шкільної театральної самодіяльності, зумовлене поширенням ідей К. Станіславського, а також пошук шляхів поєднання педагогічних і спеціальних завдань театрального навчання школярів як-от: шефство професійних діячів театру над художньо-творчим процесом у загальноосвітніх навчальних закладах України (1940–1980 рр.); активізацію роботи педагогів-новаторів Ш. Амонашвілі, Є. Ільїна, В. Шаталова й ін., які поєднували педагогічну дію з акторською (1970–1980 рр.); зародження педагогічного руху за назвою «педагогіка співробітництва» (1980–1985 рр.), якій були притаманні такі провідні тенденції:

навчання без примусу; демократизація та гуманізація навчально-виховного процесу; творча продуктивна праця, зокрема художньо-естетична тощо.

4. З огляду на високу інформативність проаналізовано педагогічну періодику 1920–1980 рр. – педагогічні журнали («Шлях освіти (Путь просвещения)», «Комуністична освіта», «Советская педагогика», «Радянська школа») і газети («Народній учитель», «За Коммунистическое Просвещение», «Учительская газета», «Литературная газета», «Радянська освіта»).

Унаслідок аналізу педагогічної періодики встановлено, що на тлі заідеологізованості майже всіх опрацьованих публікацій (загальна кількість – 213, із них 81 стаття в журналах і 132 в газетах), присвячених досліджуваній проблемі, у них висвітлено питання художньо-творчого досвіду роботи шкіл, видатних педагогів-практиків, директорів, завучів, а також класної, позакласної та позашкільної діяльності вчителя щодо використання методів, форм, прийомів і засобів театрального мистецтва у навчально-виховному процесі; співпраці шкіл із театрами (ТЮГ, МХАТ та ін.), зокрема шкільних учителів із театральними педагогами; покращення професійної майстерності педагога в контексті художньої (театральної) самодіяльності (шкільний учительський театр, драматичний гурток). Посутніми в руслі пропонованого дослідження виявилися праці С. Ананьїна, С. Городиської, В. Мурзаєва, О. Раєвського, М. Розенштейн, в яких осмислено проблему необхідності уваги до дитячої психіки, психофізичних особливостей учнів, їхнього «драматичного інстинкту» (органічний фактор дитячої природи, який шукає вираження в усій діяльності учня саме під час театральної гри), а також наукові розвідки Е. Виниковецької, Є. Дацюка, І. Драгана, П. Зеленгура, Л. Мурзіної, Г. Раченка, С. Руб, у яких схарактеризовано застосування засобів театрального мистецтва не тільки у позакласній роботі, а й на уроці.

5. Унаслідок екстраполяції досвіду професійної майстерності вчителів загальноосвітніх закладів засобами театрального мистецтва досліджуваного періоду визначено можливості його впровадження в сучасну шкільну практику, а саме – акцентовано на доцільності використання комплексу мистецтв на уроках не лише гуманітарного, а й фізико-математичного циклу («художньо-дидактичного методу», за Я. Мамонтовим); організації шкільних самодіяльних учительських театрів, навчально-драматичних студій для проведення різноманітних тренінгів, лекцій з основ театрального мистецтва; посилення взаємодії шкіл із театрами у вихованні духовно-моральної, художньо-естетичної, театральної, мовленнєвої культури учнів; творчої співпраці вчителів шкіл із акторами та режисерами театрів; удосконалення педагогічної майстерності вчителів шляхом самоосвіти в царині театрального мистецтва; ґрунтовного ознайомлення педагога із драматургією театру; доповнення методичної літератури новітніми, більш ефективними методами, формами, прийомами, технологіями театрального мистецтва; покращення професійної підготовки майбутнього вчителя до театральної творчості у навчально-виховному процесі школи.

6. Обґрунтовано доцільність і необхідність використання в сучасних загальноосвітніх закладах України для покращення їхнього навчально-виховного та художньо-творчого процесів досвіду професійної майстерності вчителів засобами

театрального мистецтва, як-от: запровадження шкільних самодіяльних учительських театрів, драмгуртків та активна участь у них (акторами, режисерами, керівниками); керування шкільною художньою самодіяльністю, а саме – літературними, хоровими, образотворчими, драматичними гуртками; налагодження взаємозв'язку та співпраці вчителів шкіл із театральними педагогами, акторами, режисерами театрів; творча ініціатива та самоосвіта вчителів у царині театрального мистецтва; використання у навчально-виховному процесі уроку методів, форм і засобів мистецтв, зокрема театрального; втілення новаторських ідей видатних педагогів стосовно театрального мистецтва; відвідування лекцій у театрі юного глядача для ознайомлення з основами театрального мистецтва.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театрального мистецтва 1920–1980 рр. Подальший науковий пошук доцільно розгортати у площині вивчення педагогічних умов використання театрального мистецтва у зарубіжній професійній педагогічній практиці вчителя порівняно із розвитком вітчизняної освіти радянського періоду.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Стихун Н. В. Методика творчої роботи над віршованим текстом та літературною композицією: навч.-метод. посіб. / Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне: О. Зень, 2017. 100 с.
2. Стихун Н. В. Мистецтво художнього слова як засіб формування творчої особистості студента – майбутнього вчителя. *Нова педагогічна думка*. Рівне: РОШПО, 2009. № 4. С. 87–89.
3. Стихун Н. В. Засоби театральної педагогіки у педагогічній діяльності педагогів-новаторів (70–80 роки ХХ ст.). *Нова педагогічна думка*. Рівне: РОШПО, 2010. № 3. С. 113–115.
4. Стихун Н. В. Театральне мистецтво як засіб удосконалення педагогічної майстерності вчителя. *Нова педагогічна думка*. Рівне: РОШПО, 2010. № 4. С. 132–136.
5. Стихун Н. В. Формування професійних здібностей педагога засобами театральної виразності у мовному спілкуванні з учнями. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2010. Вип. 42. С. 175–178.
6. Стихун Н. В. Розвиток професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва як історико-педагогічна проблема. *Наукові записки*. Серія «Психологія і педагогіка». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. Вип. 17. С. 335–341.
7. Стихун Н. В. Театральне мистецтво як одна із психолого-педагогічних засад у професійній підготовці майбутнього вчителя. *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. Вип. 576. С. 174–181.
8. Стихун Н. В. Принципи удосконалення професійної майстерності вчителя у взаємозв'язку з театральною педагогікою. *Наукові записки*. Серія «Психологія і

педагогіка». Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. Вип. 19. С. 219–222.

9. Стихун Н. В. Театральна педагогіка як джерело збагачення професійними знаннями педагогів у системі випереджувальної післядипломної освіти. *Нова педагогічна думка*. Рівне: РОППО, 2012. № 4 (72). С. 193–195.

10. Стихун Н. В. Використання засобів театрального мистецтва для формування готовності педагогів до інноваційної діяльності в умовах безперервної післядипломної педагогічної освіти. *Нова педагогічна думка*. Рівне: РОППО, 2012. № 2 (70). С. 6–9.

11. Стихун Н. В. Тенденції розвитку професійної майстерності вчителя засобами театрального мистецтва у практиці роботи сучасних вітчизняних шкіл. *Освітологічний дискурс Київського університету імені Бориса Грінченка*: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 1–2 (16–17). С. 212–226. URL: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/424> (дата звернення: 12.01.2017).

12. Стихун Н. В. Розвиток професійної майстерності вчителя засобами театрального мистецтва в умовах неперервної педагогічної освіти. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. Серія: Педагогічні науки. Київ: ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2017. Випуск № 1–2 (50–51). С. 34–37.

Опубліковані праці апробаційного характеру

13. Стихун Н. В. Етапи роботи над художнім твором як основа розвитку професійних здібностей актора і читця. *Молодь у сучасному світі: філософсько-культурологічні виміри*: матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 26–27 березня 2009 р.). Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2009. С. 278–282.

14. Стихун Н. В., Стихун Л. П. Використання елементів театрального мистецтва у сучасній педагогічній практиці загальноосвітніх шкіл. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне: РДГУ, 2014. Вип. 8 (51). С. 84–88.

15. Стихун Н. В., Стихун Л. П. Мистецтво художнього слова як засіб формування духовності та професійної майстерності майбутнього педагога. *Актуальні проблеми театру і театральної педагогіки: теорія, методологія, практика*. Рівне: РДГУ, 2014. С. 110–115.

16. Стихун Н. В., Стихун Л. П. Місце та роль театрально-педагогічних інноваційних технологій у творчому розвитку професійної майстерності вчителя. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Рівне: РДГУ, 2016. Випуск 13 (56). Частина II. С. 119–123.

Опубліковані праці, які додатково відображають результати дисертації

17. Стихун Н. В., Стихун Л. П. Олена Пчілка і проблеми формування національної самосвідомості. *Поліссезнавство у фольклорно-етнографічних і літературно-мистецьких дослідженнях*. Рівне: Вид-во «Волинські обереги», 2009. С. 73–79.

18. Стихун Н. Средства театрального искусства как путь к формированию творческой личности учителя в условиях непрерывного педагогического образования. *Теория и практика педагогической науки в современном мире: традиции, проблемы, инновации*: материалы Междунар. науч.-практ. конф.: в 3 ч. (14 февраля 2013 г.). Новокузнецк: Издательство КузГПА, 2013. Ч. 2. С. 278–284.

АНОТАЦІЇ

Стихун Н. В. Розвиток професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театрального мистецтва (20–80-ті рр. ХХ ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Рівненський державний гуманітарний університет. – Рівне, 2017.

У дисертаційній роботі представлено цілісний аналіз розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театрального мистецтва (20–80-ті рр. ХХ ст.).

Проаналізовано суспільно-історичні передумови, тенденції, чинники, зумовленість розвитку професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва у вітчизняній педагогіці окресленого періоду; виконано ретроспективний аналіз проблеми розвитку професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва у психолого-педагогічній літературі (20–80-х рр. ХХ ст.); удосконалено наукове уявлення про історіографію проблеми та джерельну базу дослідження; висвітлено важливість педагогічної преси для вирішення проблеми розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театрального мистецтва радянського періоду; визначено перспективи використання досвіду професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва досліджуваного періоду в умовах сучасних загальноосвітніх шкіл.

Основні результати дослідження впроваджено у навчальний процес загальноосвітніх навчальних закладів та інституцій системи педагогічної освіти України.

Ключові слова: професійна майстерність учителя, форми, методи, засоби театрального мистецтва, художньо-творча діяльність, учень, навчально-виховний процес школи, досвід.

Стихун Н. В. Развитие профессионального мастерства учителей общеобразовательных учебных заведений средствами театрального искусства (20–80-е гг. ХХ в.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Ровенский государственный гуманитарный университет. – Ровно, 2017.

В диссертационной работе представлен целостный анализ развития профессионального мастерства учителей общеобразовательных учебных заведений средствами театрального искусства (20–80-е гг. ХХ в.).

Проанализированы общественно-исторические предпосылки, тенденции, факторы, обусловленность развития профессионального мастерства учителей средствами театрального искусства в отечественной педагогике очерченного периода; осуществлен ретроспективный анализ проблемы развития профессионального мастерства учителей средствами театрального искусства в психолого-педагогической литературе (20–80-х гг. XX в.); усовершенствовано научное представление об историографии проблемы и источниковой базе исследования; освещена важность педагогической прессы в решении проблемы развития профессионального мастерства учителей общеобразовательных учебных заведений средствами театрального искусства советского периода; определены перспективы использования опыта профессионального мастерства учителей средствами театрального искусства исследуемого периода в условиях современных общеобразовательных школ.

Основные результаты исследования внедрены в учебный процесс общеобразовательных учебных заведений и институтов системы педагогического образования Украины.

Ключевые слова: профессиональное мастерство учителя, формы, методы, средства театрального искусства, художественно-творческая деятельность, ученик, учебно-воспитательный процесс школы, опыт.

Stykhun N.V. Development of professional skills of general educational institution teachers by means of performance art (20-80-ies of XX century). - Manuscript.

Dissertation for getting a degree of candidate of pedagogical sciences in the specialty 13.00.01 - general pedagogics and history of pedagogics. - Rivne State Humanitarian University. - Rivne, 2017.

The dissertation presents a comprehensive analysis of the development of professional skills of general educational institution teachers by means of performance art (20-88-ies of XX century).

It describes social and historical preconditions, tendencies, factors, conditionality of the development of professional skills of teachers by means of performance art in native pedagogics of the specified period; it also includes periodization of chronological framework of the problem being investigated and reveals positive and negative tendencies of the development of professional skills of teachers by means of performance art; the dissertation performs a retrospective analysis of the problem of the development of professional skills of teachers by means of performance art in psychological and pedagogical literature (20-80-ies of XX century); it also forms categorical and conceptual framework of the investigation; it improves scientific notation about historiography of the problem and original investigation base; it analyzes forms, methods and means of performance art, tendencies of their development in different types of general educational institutions of the period being investigated; it emphasizes importance of pedagogical press for solving issues of the development of professional skills of general educational institution teachers by means of performance art of the soviet period; it defines prospects

of using the experience of professional skills of teachers by means of performance art of the period being investigated under conditions of modern general education schools.

It clarifies categorical and conceptual framework of the investigation in 1920-1980s and now by means of terminological analysis and based on comparative approach, namely: notions "professional skills", "skills", "creative work", "performance art", "art", "pedagogical artistry", "professionalism", "pedagogical style", "game" etc.

It has been established that during the period being investigated the notion "teacher's professional skills" was interpreted as "combination of knowledge, skills, proficiency and experience"; "professional skills" was sometimes identified with "art", "creative work" and associated with constant improvement of pedagogical activities of a teacher; the notion "performance art" was defined as a "factor of forming national, moral, ideological consciousness of a teacher and development of his/her creative, organization, conversation, communication and other skills".

Historiography of the problem has been investigated in the through the lens of the system approach and divided into three periods, for example: a stage of experimentation and innovation (1920-1933); Ukrainian pedagogics as an element of "Russian Soviet" culture (1933-1958); Ukrainian pedagogical idea in the struggle for democratic development (1958-1985).

Theoretic basics for the development of professional skills of teachers by means of performance art (1920-1980s) have been determined as a result of the retrospective analysis of psychological and pedagogical literature. The dissertation also clarifies that psychological and pedagogical literature considers the problem of the development of professional skills of general educational institution teachers by means of performance art as a method of formation of teacher's creative personality, his/her individual manner of communication, esthetic, artistic, conversation, emotional, performance culture; improvement of professional skills of a teacher, in particular his/her cultural and creative, social and cultural potential, spirituality, language expressiveness, artistic skills, formation of communication competence and logics of physical actions.

The analysis reveals forms of performance art (20-80-ies of XX century) (school little teacher theater, theatrical group, school theater, amateur (theater) performances, dramatization, performance, theatricalization, fairy tale theater), its methods (artistic and didactic, aestheticization, persuasion, infusion, complex art influence), means (improvisation, adaptation for the stage, acting area, communication, word, game, gesture, gesture) applied in the process of school practice of the period being investigated.

Presentation of the importance of pedagogical press for solving issues of professional skills of general educational institution teachers by means of performance art of 1920-1980 gained further development.

The dissertation analyzes pedagogical periodic of 1920-1980 - pedagogical magazines ("Shliakh osvity (Put prosveshcheniya)", "Radianska shkola") and newspapers ("Narodnyi uchitel", "Za Kommunisticheskoe Prosveshcheniye", "Uchitelskaya gazeta", "Literaturnaya gazeta", "Radianska osvita"). It has been established that despite ideological charge of such publications (their total amount is 213, of which 81 articles in magazines and 132 - in newspapers) dedicated to the problem being investigated, they clarify the matter of artistic and creative experience of schools, famous

educators-practicians, directors , as well as class, out-of-class and out-of-school activity of a teacher as to the use of methods, forms, techniques and means of performance art in the teaching and educational process; cooperation of schools with theaters (Youth Theatre, the Moscow Art Theatre), in particular school teachers with theater educators; improvement of professional skills of teachers in the context of amateur (theater) performances. It has been found out that amid topic similarity of articles from the dissertation problem in the analyzed magazines and newspapers, the latter focuses on revealing the problem of improvement of teacher's professional skills in the context of amateur performances, in particular, teacher theaters or theatrical groups. Results of article analysis from pedagogical periodic show that teachers constantly look for ways of solving problems of pedagogical skills, in other words their improvement to the professional level. It defines prospects of using the experience of professional skills of teachers by means of performance art of the period being investigated under conditions of modern general education schools.

The main investigation results have been implemented into the educational process of general educational institutions and systems of pedagogical education of Ukraine.

Key words: professional skills of teachers, forms, methods, means of performance art, artistic and creative activity, pupil, teaching and educational school process, experience.

Підписано до друку 25.09.2017. Формат 60x90 1/16.
Папір офсет. Гарнітура Times New Roman. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. №94/3

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
редакційно-видавничого відділу
Рівненського державного гуманітарного університету
м. Рівне, вул. Степана Бандери, 12, тел. (0362) 26-48-83